

Türkiyeden Rusya ve Amerikaya Göç Eden İslav Muhacirleri

Ziyaeddin Fahri FİNDİKOĞLU
İktisat Fakültesi Profesörlerinden

— II —

1963-64 ders yılı konuşmasını, geçen ders yılı başındaki konuşmamızda yapılan va'de hasrediyorum (*). Zaten konferansın ilânındaki başlıkta bunu gösteriyor. Şimdi Türkiyenin üç köşesindeki üç cemaatten bir eser yoktur. Askerlik, suçluluk ve evlenme... ilh, dolayısıyla memleketimizde kalan ve sayıları 25 i geçmiyen Rus'dan başka hepsi ya Rusyada yahut Amerikadadır. Göç hikâyesi artık kapamış ve *aktüalite* olmaktan çıkmış, tarihe mal olmuş demektir.

Bununla beraber bazı tarihi, sosyal olupbitenler, tamamen bitmezler, hattâ hiç bitmezler. Zira volkonik bir hâdiseden, bir ihtilâlden, bir harbden, bir mühaceretten sonra da onların eser ve izleri üzerinde yürümek, hâdiseleri ilmin soğukkanlılığı ile yoklamak lâzımdır. Bir mânâda "Tarih" de sosyolojinin malzemelerini temin eder. Hattâ "Tarih"i tasvirî ve hikâyeci (narratif) şekli ile değil, illiyetçi ve izahçı (explicatif) biçimi ile ele alanlar sosyoloji tahtına tarih'i oturtmıyorlar mı? Hele tarih Felsefesi, tamimile sosyoloji yerine geçmek istemiyor mu?

Doktrin kavgalarını bir tarafa bırakarak mevzuumuza dönelim: Göç eden İslâv'ların Problem'leri ortadadır, hattâ Rusya'daki iskânlarını, intibaklarını takip etmek de ders vericidir. Zira liberalizm ve demokrasi ile sovyetizmi, hareket olarak takip edenler bu üç cemaatin göçmesinden doktrinler neticeler de çıkarabilirler. Belli bir müddet geçtikten sonra

(*) Birinci konuşmamızın yapılmasından sonra Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Enstitüsü de bu konu hakkında bir konuşma arzu etmişti. İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsünün bu konferansına ait metin Tıp Tarihi E. ndeki ikinci konferans ile mezc edilmiş bulunuyor.

Rusya ve Amerika'ya hicret eden İslâvların ferdi ve kollektif psikolojilerindeki istihâleler takibe gerçekten değer. Amerika'ya göçenlerin takibi, hattâ onlarla doğrudan doğruya temas, anket ve görüşme usullerini tatbik faydalıdır. Bu imkânın Rusyaya hicret edenler için de mevcut olması yolları aranabilir. Aranır ve bulunmazsa bu hali dahi hür dünya ile mukayese ve muhakeme konusu yapmak daha çok faydalı olabilir.

Bu konuşmamızı daha ziyade "İllyetci - Cousaliste, ve "İzahçı - Explicative" sosyoloji zaviyesinden ele alacağız. Bu suretle önceki "tasvirici — descriptive" olan birinci konuşmamız metodolojik bakımdan tamamlanmış bulunacaktır.

Şimdi, geçen konuşmamızdaki aile ve tabakalaşma sosyolojilerinin arkası sıra temas etmek istediğim meseleleri bir sıra dahilinde ele alacağım.

I — İSLÂV MUHACİRLERİ VE TEKRAR GÖÇ DÜŞÜNCELERİ:

Türkiyedeki üç İslâv cemaatinin ana vatanları olan Rusyadan — Malakanların müstesna durumu bir tarafa - ayrıldıktan sonra Rusya ile münasebetleri nasıldı? Vakit vakit Rusyaya dönüş cereyanları görüldü mü? Görüldü ise ne netice verdi? Bu gibi suallere verilecek cevaplar üç cemaatin her biri için başkadır. Bunların en eskisi olan Manyas kazakları arasında yaptığımız soruşturmalardan şu neticeleri elde ettik:

I — Aradan geçen aşağı yukarı üç asırlık devrede cemaatin dinî lider zümresi Rusya ile bağlılığı muhafaza etmiş görülüyor. Kocagöl kazaklarından Yavuka Ural, en eski köy papazlarından Kandraşka'nın dedelerinin Çarlık zamanında Moskovada rahip bulunduğunu, bu yüzden köy papazlarının ara sıra Moskovaya gittiklerini, oradan bir takım dinî hediyeler ve meselâ tablolar getirdiklerini babasından işittiğini hikâye ediyor. Kocagöl'ün her iki kilisesindeki kitapların bir kısmı demir çemberli sandıklar içinde — ki bu sandıklar kilise içinde bu gün de görülüyor, göçten sonra ne olduğunu bilmiyoruz — bir kısmı ise sonradan vakit vakit getirilmiş eserlerden teşekkül ediyor. Bu gün Rusyaya gittikleri zaman üç asır önceki Rusyada akraba ve tanıdık nesillerine rastlama ihtimalini imkânsız sayıyorlar. Bir Kazak Çarlık devam etseydi buna ihtimal verilebileceğini söylüyor. Fakat Komünist rejimin her tarafına Rusyayı alt üst ettiğine işaret ediyor. Bu işaretin sonunda başka bir Kazak öteki arkadaşlarına bakarak gülümsüyor ve "o halde neden oraya dönüyoruz?" diye söyleniyor!

2 — 1917 Rus İhtilâlinin ferdasında Kazaklar arasında bir ana yurd hasreti beliriyor. Fakat sonraki beyaz - kızıl mücadelesi ve bunun kızillar lehine neticelenmesi bu hasreti nefrete kalbediyor. İhtilâli takip eden senelerde Kars Malakanlarından mühim bir kısmının Rusya'ya avdet ettiği çevrede hikâye edilmektedir.

3 — İslâv Kazaklarının Manyas çevresine hicretleri ve iskânları etrafında yazılı ve şifahi kaynaklardan faydalanan araştırmacı bir genç gazeteciye göre "Don Kazaklarından bir kolun Hatman'ı olan İgnat, on bin üzerindeki tarafdarlarıyla güneye doğru göçe karar vermiş, bu on bin kişilik kafilenin Romanya üzerinden Türkiye'ye yürüyüşü altı yıl sürmüş, nihayet kâfile IV. Sultan Mehmet devrinde Türkiye'ye gelmiştir. Köprülü Fâzıl Paşa Kazaklarla ilgilenmiş, örf ve âdetlerini devam ettirmek için geniş bir tolerans göstererek kendilerine gereken her şeyi temin etmiş idi". Aynı kaynağa göre bu kazaklar şimdi boşalmış bir köy sahası ile bugün Kocagöl denen iki göl kenarı köyde yerleşmişlerdir: "Kocagöl karşısında şirin bir köy: Bereketli". Bu günkü halk ağzındaki adı ile "Eski Kazaklar Köyü". O zamanlar Manyas gölü kenarında iki Kazak köyü vardı. Bunlardan biri Kocagöl, öteki Bereketli. 1927 yılında başlayan bir anayurt duygusu ile onlar da şimdiki Kocagöllüler gibi Rusya'ya gitmeğe karar vermişlerdi. Çarlık Rusyasının devrilmesinden sonra kendilerine Sovyetlerin iyi bir rejime doğru gittiği aşılana bazı kimseler, onların — yani Bereketli Kazaklarının — topyekûn Rusya'ya gitmelerini sağlamıştı. Bu arada Kocagöl ile de temasa geçildi. Fakat onlar her nedense bu göçe yanaşmıyorlar. Bereketli'deki Kazakların Rusya'ya gidişinden sonra gelecek haberlere göre hareket etmek istiyorlardı. Her iki köy Kazakları arasında bu konuda bir anlaşma oldu ve.. haberleşme imkânı elde edildi". Bu anlaşma şeklini aynı kaynak şöyle hikâye ediyor: "Bereketli Kazakları Rusya'ya gidecekler ve oradan Kocagöl'e resim göndereceklerdi. Aradaki parolaya göre Bereketli'deki Kazak cemaati eğer gönderecekleri resimde ayakta poz vermişler iseler, her şey iyi ve normaldi. Kocagöl Kazakları da Rusya'ya göç edebilirlerdi.. Yok eğer sandalyeye oturarak resim çekirmiş iseler, durum kötü idi. 1928 yılı yaz ortalarında Bandırma körfezine giren bir şilep, bir hafta gibi uzun müddet içinde Bereketli Kazaklarını alarak yola koyuldu. Bu gidişten sonra Kocagöllüler büyük bir meraka kapılmışlardı. Acaba gelecek resim nasıl olacaktı?

Bu bekleme belki bir iki ay sürdü. Sonunda Rusya'dan köy papazı adına bir mektup geldi. İki gün beklenildi. Zarf bir Pazar günü bütün Kocagöl Kazaklarının toplandığı klisede büyük bir ihtimamla açıldı.

Mektuptan çıkan resim enteresandı. Bütün Bereketli Kazakları, bir evde kilimlerin üstünde sırt üstü yatmışlar ve fotoğrafın altına şu ibareleri yazmışlardı. "Değil oturmak sırt üstü yatıyoruz. Keyfimiz beyde yok³".

4 — Ancak 1936 dan çok sonra II. Dünya Savaşının ardından bir göç rüzgârının esdiğine işaret edilmektedir. Bu rüzgâr, 1946 dan bu yana vakit vakit esti. Bunun sebepleri arasında Sovyetlerin dünya politikasında bir hayli propaganda konusu olması zikredilmektedir. Her üç cemaat içerisinde raslanan Rusça neşriyat yanında, askerî ve teknik üstünlük haberlerini veren türkçe gazeteler de takip ediliyor. Göç temayülü bu ânlardan 1960 a kadar vakit vakit üç çevrede belirtiler göstermiştir. Bu temayül etrafında her üç çevre aralarında haberleşiyorlar mı idi? Anlaşıldığına göre Manyas ve Akşehir İslâvları arasında bu konu etrafında haberleşmeler vukua gelmekte, göç lehinde ve aleyhinde münakaşalar yapılmakta ise de Malakanların onlarla her hangi bir haberleşme münasebeti tesbit edilememiştir.

Göç arzularının ortaya her çıkışı, üç çevrenin ekonomik atmosferinde de çeşitli dalgalanmalara meydan vermiştir. Bu alakadarlık iki yön gösteriyor.

1 — Çevrelerinde oldukça iktisadî ve malî bir varlık sahibi olan bu cemaatlerin ev ve arazilerini elde etmek arzusu,

2 — Doğu Anadolu değirmenciliğinde, bütün Anadolu göllerinin balıkçılığında mühim rol oynayan İslâvları müşteri edinmiş kasaba, esnaf ve zanaatkârlar çevresinde bu müşteri zümresinden mahrum olma endişesi.

Bu konuşmamızda ne birinci, ne de ikinci meseleyi ele alacak değilim. Her üç cemaatin göçüne tekaddüm eden devrede ev ve arazi satıldı. Bu satıştan elde edilen külliyetli para ile Rusya'ya götürülecek bol ev, giyim ve kuşam eşyası alımı; bu tipik muhaceretin ekonomik neticeleri olup ayrı bir ihtisas mevzuu teşkil etmektedir. Yalnız göçten hemen önceki ay esnasında Kocagöl İslâvlarının üç pazar yeri olan Manyas, Gören ve Bandırmadaki müşahedelerimize, bu arada her üç kasabanın esnaf ve zanaatkârlarının "Kazak müşterileri" ni kaybetmiş olmak endişelerine işaret etmekle kalacağız. Bandırma ve Manyas otobüslerinin merkezi olan garajlar civarında bazı esnaf, İkinci Dünya Harbi başlanımdan biraz evvel de göç rivayetlerinin çıktığını, 1936 da, 1946 da, 1955 de ve nihayet 1960 da bu rivayetlerin "Kazak Müşteriler" ağzın-

dan sık sık işitildiğini, nihayet 1960 dan sonra hükûmete müracaat ettiklerini, pek azının bu göçe hararetle bir ilgi gösterdiğini. “madem ki istemiyorsunuz, zorlayan kim” tarzında takılmalara karşı hemen hepsinin mânalı bir tebessümle sukût ettiklerini anlatıyorlar. Anlaşıldığına göre Bandırmaya, oradan da İstanbul'a giden her Kazak göç arzusu ile dolu olarak köye gelmekte, fakat kısa bir müddet sonra bu arzu şiddetini kaybetmekte, tereddüt hâsıl olmakta, lâkin köyün iki papazından bilhassa en genç olanı, en çok “Rusyacı” olanı ile — ki kendisine İlya efendi deniyor — Kilisede karşılaşınca tekrar göç kompleksine bağlanmaktadır. Rus vapurunun Galatadan hareket ettiği güne kadar hemen her Kazak bu psikolojik tereddüt halini yaşamış; bir kaç cayma hâdisesi vukua gelmiş, bu durum Sovyet konsolosluk memurlarını, vapur idarecilerini, umumî bir panik korkusu ile helecanlı hareketlere bile sevketmiştir. Rusyacı olmayan ve Türkiye’de kalan Kazaklardan bazıları, bu tereddüt halini gösterenlerin Odesa’dan sonra bir hayli hırpalanabileceklerini, çeşitli teşekküllerde cezalandırılacaklarını beyan etmişlerdir. Göçten cayma ve caydırma davranışı gösterenlerin Sovyet diyarında nasıl karşılandıkları ise kalan Kazaklar arasında ve üç cemaatin yaşamış oldukları çevrelerden sorulan hususlar arasında bulunmaktadır. Şimdi milliyetçi bir düşünme ile son kalan devreyi kapayıcı 1961-1963 göç sevdâ ve hareketlerinin sebepleri, ile bir asırdan beri yaşadıkları, her türlü vatandaşlık hakkını elde ettikleri memlekette huzursuz ve tedirgin olmaları üzerinde duracağız.

Gerçekten Türk - Rus sınırlarına yakın İslâv cemaati de, Orta Anadolu’nun uzak köşesindeki İslâv cemaati de dıştan gelme propaganda larını tesiri altında kalmıştır. Bu tesir iki faktör tarafından beslenmiş bulunmaktadır:

1 — Psikolojik âmil;

Bu âmil iki yönlüdür:

a) Yurt hasreti. “soyduz çeker” sözünün harekete getirici tesiri, bunlara kuvvet veren sulhcü, âhenk yaratıcı, nisbî hürriyetçi Komünist Rusyası hakkındaki yanlış veya aldatıcı haberlerin gazete, radyo, yerli ve yabancı insan münaşebetleri kanalları ile her üç iskân mahallinin kahvehanelerine kadar yayılması, konuşmalar, tereddütler, üç cemaatin ikisi içinde göç yeri seçimi etrafında bölünmeler ve.. verilen kararların tatbikatı;

b) Üç sahada üç iskân adasını işgal eden İslâvların üç ve bir asır önce iptidaiî itikatlarla mücehhez olarak kültür nev’i ve seviyesi bakı-

mından farklı bir ülkede yerleşmeleri, bu itikatlar arasında bulunan ekzogamik kaideyi tatbik imkânından mahrumiyet, bu yüzden 3 ve 1 asırdan beri aralarında daha sıkı akrabalıklar teessüsüne yol açan “günah” evlenme teşebbüslerinin yarattığı sosyal psikolojik sıkıntı, netice olarak ırkdaşlar, dindaş ve mezhepdaşlar yığını ile temas ve cemaat endogamisi dışına çıkma ve ekzogami imkânlarına kavuşma arzuları;

2 — Sosyolojik âmil :

Bu âmil ferdi psikoloji ile izahı pek mümkün olmayan, fert dışı kolektif tasavvurlardan, sosyal “şekil”lerden birinin çevresini teşkil eden “Exogamie-Ekzogami, dışarıdan evlenme” örfünde ifadesini bulmaktadır. Birinci faktörün (b) şıkkı, hakikatte bu sosyolojik faktörün “Derûnileşmesi, içleşmesi - Intériorisation” nin formüllerini muhtevi bulunmaktadır.

Doktrin münakaşalarının yeri burası olmadığı için her üç İslâv cemaatinin mâşerî iman ve içtihatları ile cemaat fertlerinin ferdi ruh hallerinden hangisinin esas olduğu noktası üzerinde durmıyacağız. Her üç cemaatte bu itikat, yani yedi veya beş göbek (kuşak) dışında evlenmelerin artık imkânsız hale geldiği, bu yüzden her üç *ada*'yı ırktaş ve dindaş - mezhepdaş bir *kara*'ya bitişirmenin zaruret olduğu hakkındaki bir *aile siyaseti* vücutte geliyor. Cemaatlerin dinî liderlerinde ve laik “ak-sakal”larında bu yeni *siyaset*'in şuuru çok gergindir. Her üç cemaati tedkik edenler, her üç cemaatin göç hareketi etrafında neşriyat yapan muharrirler bu şuurun beyanat, görüşme vasıtaları ile elde ettikleri belirtileri, yazılarında yetesiye tebliğ etmişlerdir. Prof. Hilmi Ziya, Prof. Mümtaz Turhan, Dr. Orhan Trükdoğan... gibi ilim adamları, daha sonra dikkatli gazeteciler cemaat çevrelerinden aldıkları cevap ve intibaları bize fazlası ile, naklettiler. Bunlardan bir kaçına yer verelim:

Malakan - İslavları hakkındaki eserinde Dr. O. T. şöyle diyor: “Dinî bakımdan 7-8 göbekten öncesiyle evlenmek, yakın akraba ile zina olarak kabul edilir. Yakın zamana kadar bu aîaneyeye riayet etmelerine rağmen, bugün cemaat içinde sosyal şartların zorlaması karşısında üç, hattâ iki göbeğe kadar evlenmelere rastlanmaktadır. Artık muhafazakâr unsurlar da bu realiteyi müsamaha ile karşılamak temayülündedirler”.

Aynı araştırmacı bir başka İslâv cemaatini de bahis mevzuu ediyor: “Aynı hal Kocagöl Kazakları için de varittir. Onlarda da sekiz göbekten öncesi evlenmek yasak olduğu halde şimdi iki göbekte evlenmelere rastlanmaktadır”.

Bir derginin imzasız yazısında şöyle deniyor: “Kazaklar yedi batın içindeki akrabalarla evlenmeyi günah sayıyorlardı. Zamaula yedi batını ikiye indirmişlerdi. Fakat aradan seneler geçince. Rusya’dan başka Kazak kafileleri gelmeyince Kazak kızları da yabancı erkeklerle evlenmeyince son yıllarda kızlar öz ağabeyleriyle evlenmek tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardır⁹⁷”. Muharrir S.T. şunu yazıyor: “Örflerine göre evlenecek çiftlerin arasında sekiz kuşak fark bulunmalı. Patrik ancak yedi kuşağa kadar müsaade etmiş. Fakat gönüller bu farkı dinlemediği için 5 kuşağa kadar inilmiş”.

Muharrir Sipahioğlu. göçün sebeplerini anlatırken şunları naklediyor: “Köyde herkese sordum. Papaz: “Ben bilmem bana sormayın”; köy muhtarı: “Evlenemiyorlarmış!”; kazak kızı: “Ne yapalım koca yok bize!”; Kazak genci: “Evlenecek kız kalmadı burada”; ihtiyar Kazak: “Ne bileyim öyle istedi cemaat”. Bir başka muharrir de aynı sebebi naklediyor: “Akşehir İslâvlarından Ivan Toran’la görüştim. Diyor ki: Türkiye’de doğdum ve büyüdüm. Türkiye’de iyi yaşadım ama gitmeğe mecburum. Çünkü birbirimizden kız alıp veremiyoruz. Hepimiz birbirimizin akrabasıyız. Çocuklarımızı evlendirmek için bu kararı verdik⁹⁸”.

Göç sebepleri arasında ekzogami kaidesinin tatbiki imkânsızlığının ileri sürülmesi ne nisbette doğru? Bunun başka sebepler için bir kalın olduğu iddiası da meveuttur. Muharrir Sipahioğlu bu hususa da veriyor: “Bir Türke sordum: — İnanma bey dedi, kör, topal, deli hariç. köyde bekâr kalan bir kız yok! Bir öğretmene sordum: “— Her halde başka sebepler olmalı¹⁰⁰”. Bu gibi “başka sebepler” den bahsedener. Sovyet propagandası üzerinde durmaktadırlar: “Ortaya atıldığı gibi Kazaklar evlenemediklerinden dolayı Rusya’ya göç etmiyorlardı. Bu sadece zahiri bir sebep idi¹¹.”

Ekzogamik kaidenin tatbiki zarureti yüzünden göç işinin zuhuru lehinde ve aleyhindeki deliller yanında hem Türkiye’de kalmak, hem de ekzogami imkânlarını aramak mümkün olabilirdi. Nitekim göçten önce ve göç esnasında bu nokta üzerinde duranlara rastlanmıştır. Meselâ bir Kazak kadınının bir gazeteci ile görüşmesine bakınız: “— İstanbul’da bir Türkle evlenerek Melâhat adını almış bir Kazak kızı: — Allah belâsını versin şu papazların. Onlar bizimkileri kandırdılar. Bir de evlenemiyoruz diye yalan uyduruyorlar. Ben nasıl evlendim? Doğduğum bu memleketi ve insanlarını sevdiğim için Türk dinini de kabul ettim. Onlar da kabul etselerdi¹²”. Dinî değişmeye dayanan bu temayül yanında böyle bir değişme olmaksızın da göç hareketi önlenemez. Nitekim Kocagöl’deki sıkı İslâv cemaatinden ayrılıp kısmen Kocagöl dışında, kıs-

men Almanya'da yaşamış bir Kazak ailesi efradı şöyle düşünüyor: "Türkiye bizim 277 yıldan beri anayurdumuz olmuştur. Atalarımız burada gömülü. Bu topraklar için yüzlerce şehit vermişiz, nimetlerden faydalanmışız; büyümüşüz. Nasıl olur da bu cenneti bırakıp kızıl cehenneme gidebiliriz?". Bu ailenin çocuğu Kocagöl ilkokulundan sonra daha üst mektepleri bitirmiş, sonra Almanya'ya mühendislik için gitmiş ve orada yerleşmiştir: "Fakat doğup büyüdüğü Kocagöl'ün insanlarının Rusya'ya göç edeceklerini duyunca hemen uçağa atıyor ve Manyas'a geliyor. İsteddiği tek şey: Ana ve babasını bu göçten vazgeçirebilmektir..". İtirazının kabul edilmemesi karşısında Kazak mühendis ana ve babasına şöyle hitap ediyor: "— Anam ve babam oluşunuzdan utanıyorum. Bu hareketiniz yüzünden Almanya'daki itibarım sarsılacak. Fakat biliyorum: Kabahat sizde değil, size bu göç fikrini aşılıyanlarda¹³⁷".

Rusya'ya ve Ortodoks İslâv cemaatlerinin bulunduğu Yeni Dünya'ya göç arzu ve davranışının sebebi değil, sebepleri vardır denebilir. Yukarıda işaret ettiğimiz ve ferdi, kolektif psikolojilere bağlı sebeplerin bir halitası karşısındayız. Öte taraftan her üç iskân yerinin cemaat tesanüdünü temin eden "Köylü-Rural" çevreden ayrılmalar, cemaat tesanüdünü, ekzogamik ve endogamik kaidelerin selâbetini bozmağa yönelirken her üç cemaatin Pazar ve Aksakal tipleri, bir an evvel ırkdaş ve mezhepdaş çevreye kavuşma lüzumunu duymuş olabilirler. Şimdi artık kapanmış olan göç hâdisesi, bu kavuşmayı gerçekleştirmiş bulunmaktadır. Din değiştiren Kazak kızı ile mühendis olan İslâvın beyanları bir levha üzerindeki benekler gibi münferit kalmıştır. Niçin? Bu münferit ihtida ve intibaklar 3 ve 1 asır zarfında yayılamaz mı idi? İleride bu noktaya dönülecektir.

Netice olarak koyu ve mutaassıp bir dinî itikat dışına çıkarak ekzogami çevresine girme imkânsızlığı karşısında bahis mevzuu üç cemaatin Türkiye'yi terketme davranışı, başka sebeper üzerinde durmaya lüzum hissetmeden, kabul edilebilir. Bu yüzden kızlarını ve delikanlılarını evlendirememek tehlikesinden bahseden papazlarla aksakallar haksız görünmemektedirler. Göç cereyanının illiyeti içinde bu hal, merkezî bir ehemmiyet taşımaktadır. Rusya'nın ve Amerika'nın dâvetleri, bu ana illetin müessirliğini arttırmıştır.

Bu bahiste son bir nokta:

Göç işinin illiyeti aranırken, İslâvları 3-1 asır boyunca sinesinde tam bir refah ve hürriyet içinde yaşatan memleketin göçe sebebiyet verme-

si ileri sürülebilir mi? Üç iskân yerindeki muhacirler, çevrelerinde kendilerini ana yurtlarına veya başka diyarlara göç ettirecek baskılar karşısında kalmışlar mıdır? Yabut bu muhacirlerin, ev sahibi memleketin nizamlarına karşı itaatsizlik nev'inden davranışları görülmüş müdür?

Önceden şşunu söyleyelim ki iki İskân mahallinde — Manyas ile Akşehir'de — yaptığımız soruşturmalar, bu Rusların usul ve nizamlara çok saygı gösterdiklerini, yerli halkla çok iyi anlaştıklarını belirtmiştir. Emniyet ve adalet makamları memnurluk beyan etmektedirler. Şüphesiz tek tek bazı çatışmalar vuku bulmamış değildir. Bunun bir kaç misalini, göçten sonra görmek imkânını elde ettiğimiz Kars çevresi iskân mahallerinde dinledik¹⁴. Lâkin bütün bir cemaatin göçünü gerektirecek her hangi resmî ve kollektif baskı aslâ bahis mevzuu olamaz. Sosyal tarihinde sığıntıya ve dinî, kültürü başka her nevi muhaceret geniş ölçüde ilgi ve sevgi gösteren bir halktan ve hükûmetinden başka türlü davranış da beklenemez.

II. — GÖÇ TEMAYÜLÜNÜN GERÇEKLEŞMESİ VE GÖÇ YERİNİN SEÇİMİ

Türkiye'deki üç İslâv cemaatinin asrımızın başlangıcından beri vakit vakit Anayurda dönüş psikolojisi taşıdığı anlaşılıyor. Bu avdet psikolojisi, yalnız 1961-1962 arasında istikamet değiştirmiş, yani göç fikri devam etmiş, fakat göç yeri seçiminde anayurttan başka bir yabancı yurt düşünülmemiştir.

Şimdiden söyleyelim ki bu üç cemaatin yalnız İslâv Kazağı olan ikisinde bu ikilik görülüyor. Kars çevresi İslâvlarında buna dair bir iz yoktur¹⁵. Diğer iki cemaat için de önce Rusya'ya dönüş, sonra Rusya ile birlikte ırkdaşlarının bulunduğu Şimal ve Cenup Amerika'ya göç fikri ne zaman ortaya çıktı? Bu süalin sarih bir cevabını verecek vaziyette değiliz. Önce bir kısmı için üç, bir kısmı için bir asırlık Türkiye ikâmeti boyunca her hangi bir göç gerçekleştirilmiş midir? İlk iskânlarındaki nüfusları ne kadar idi? Sonra göçler olmuşsa ne kadar ve nereye göç etmişler? Bu gibi göçler vâki olduktan sonra Türkiye'de kalanlar ile gidenler arasında haberleşme olmuş, bu haberleşmenin kalanlar içinde uyandırdığı müsbet ve menfi tesirler görülmüş müdür? Bu konferans, daha biyade günün olupbiteni bakımından yapıldığı için bu noktaları Türkiye muhaceret tarihinin ilerideki araştırmalarına bırakıyoruz¹⁶.

Türkiye'de üç İslav cemaatinin Anayurtlarına avdet edeceklerine ait ilk haberler 1960 da ajanslar ve gazeteler tarafından yayıldı. İlgili çevrelerden önce (demek ki Türkiye'de Rus muhacirleri de varmış) şeklinde bir hayret, arkası sıra (Sovyet diyarına gidilip dönülür mü?) tarzında ikinci bir hayret, daha sonra (ne de olsa ırkdaş yurdu) kabul ifadeleri birbirini takip etti. Hakikatte İkinci Dünya Harbinden önce de, sonra da Rusya tarafından yapılan davetlere birinci konuşmada temas etmiştik. Komünist idaresi bu propagandaya daha çok ehemmiyet vermeğe başlamış. İstanbul Sovyet Konsolosluğu camekânlarında teşhir ettiği çekici fotoğraflarla bazı propaganda vesikalarını da Malakan ve Kazak cemaatlerinin İstanbul'a gelip giden temsilcilerine dağıtmak suretiyle avdetin bir ân evvel gerçekleşmesine gayret etmiştir¹⁷.

İlk göç hazırlığı Malakan cemaatinden başlamış, Kars vâililiği vasıtasıyla hükûmete müracaat edilmiş, buna hiç bir engel bulunmadığını öğrenen cemaat, hazırlıklarını hızlandırmıştır. Nihayet 1961 de Kars-Tiflis şimendiferi, 1880 sıralarında Çarlık Rusyası tarafından Kars çevresine sürgün edilmiş, bilâhare 1918 den sonra Türkiye hudutları içinde yaşamış olan cemaat Rusyaya göç etmiştir.

Malakanların gidişi her iki cemaat çevresinde de göç temayülünü şiddetlendiriyor. Müşahitlere göre, İstanbul'a sık sık gidip gelme, Rus radyolarını fazlası ile dinleme, hattâ ara sıra yabancı ziyaretler kabul etme, bu duruma başka bir renk veriyor. O kadar ki bir aralık yabancı ziyaretleri resmî makamların da dikkatini çekmiştir. Köyden ayrılıp Bandırma ve İstanbul'a gidip gelmelere bir gün iki Kocagöllü Kazakın Odesa'ya gitmesi ve getirecekleri haberlere intizar edilmesi de katılmıştır¹⁸.

Böylece Manyas-Kocagöl İslâvlarının vasıtalı (İstanbul'daki Sovyet mahfilleri) ve vasıtasız (iki temsilciyi Rusya'ya gönderme suretiyle) yaptıkları temaslara, doğuya göç hareketini hızlandırırken bir gün de yeni dünyadan gelen bir haber iki cemaat arasında yayılıyordu. Bu haberlerin doğrudan doğruya veya dolayısıyla alâkalı bulunduğu üç teşekkülden bilhassa üçüncüsü, Sovyet propagandasına karşı Rusları hür dünyaya göç davetine başlamıştır:

- 1 — ICEM (Integration Committee of European Migration).
- 2 — WCCH (World Council of Churches).
- 3 — T. F. (Tolstoy Foundation).

Bunlardan birincisinin merkezi Cenevre'de, üçüncüsünün New York'dadır. İkinci dağınmık bölgelerde ve bu arada Türkiye'de de kolları bulunan dinî bir organizasyon. Sovyet Rusya'nın 1950 den itibaren vakit vakit Türkiye'ye yaptığı "Rusyaya avdet" propagandasına karşılık hüri dünyanın aynı neviden davetine birinci ve ikinci teşekküller vasıtaî olarak, üçüncüsü ise doğrudan doğruya katılmaktadır. 1960-1963 arasında Türkiye'deki İslâvları ayartma hususunda bir taraftan Sovyet konsozoslugu, öte yandan Tolstoy Tesisi, dâvet rekabeti savaşına girişmişler, bazan her iki tarafın propagandacıları aynı zemin üzerinde karşılaşmışlardır. Sovyet propagandası Kazaklar içindeki elemanları tarafından gizlice yapılırken Amerika propagandası adı geçen tesisin reisi ve meşhur Rus edibi Tolstoy'un kızı Madam Aleksandra'nın ve temsilcisi Madam Schaufuss tarafından Ankara'da ve Kazak köylerinde açıkça cereyan etmiştir. Nitekim Kazak bakayasının o tarihte New York'a varışlarını bizzat Madam Aleksandra karşılayacak, yeni yurtlarına yerleşmelerini bizzat idare edecektir. Biz her iki propagandanın yapıldığı anlarda Manyas ve Akşehir çevrelerini dolıştığımız zamana ait müşahedelerimizi tesbit etmekte fayda buluyoruz.

Türkiye'nin üç İslâv iskân köşesinden Manyas ve Akşehir çevreleri 1961-1963 de eski ve yeni dünyadan gelen elçilerin ve beyannâmelerin gizli, açık, ideolojik mücadele sahneleri haline gelmiştir. Bu sahenin en faal devresi 1961-1962 yıllarının arasındaki 8 ayı kavramaktadır. Bu cemaatleri dünyamızın iki tarafından esip gelen propaganda rüzgârı karşısında bu sahne ikilik göstermektedir: *Rusya tarafdarlığı*, *Amerika tarafdarlığı*. Kocagöl ve Kazak köylerinin kahvelerinde köydaşları Türklerin de katıldığı müzakere ve münakaşalar arasında "Türkiye'deki dinî hürriyeti kaybetmek", "Türkiyedeki kazanç serbestisini elden kaçırmak", belki "Sibiryaya gönderilmek", "kadınlarımızın renkli elbiselerine ve erkeklerimizin sakallarına karışmak".. ilâh. gibi mucip sebeplerin ileri sürüldüğüne şahit olduk ve iki günlük ikametimiz esnasında âdeta iki ideoloji âleminin iki minyatürünü temaşa ettik. Rusya hakkında müsbet fikir sahibi olanlar "K. Rusyasının artık Stalin Rusya'sı olmadığını" "Rusyada ırkdaşlarıyla kucaklaştıktan sonra kızlarımız ve delikanlılarımız rahatça evlendirmek için K. Rusyasına gidilebileceğini", bir kısım Kazaklar ise aynı gayenin ırkdaşlarımızın da bulunduğu Amerika'ya göç etmek suretiyle elde edileceğini, bu arada Türkiye'deki hürriyet ve mülkiyet haklarımızın Rusya'da kendilerine verilmeyeceğini ileri sürüyorlardı. Hemen işaret edelim ki Manyas ve Akşehir'deki İslâv cemaatlerinde beliren bu düşünceler, bir ucu Kremlinde, öteki ucu New York'daki

bir demeğe bağlı iki merkezden adam gönderme, haber ulaştırma, resim ve fotoğraflar gösterme, radyo programları yayma, bildiriler neşretme... suretleriyle beslenmekte, göç veri seçimi tereddütler ve kararsızlıklar arasında kâh bir tarafa kâh öbür tarafa ağır basmaktadır¹⁹. Kocagöl ziyaretimiz göçten bir ay kadar önce vâki olduğu için muhtarlık odasında, iki köy kalvesinde bu müzakerelere seyirci olduk. Üç asır önce Osmanlı padişahı tarafından Manyas gölü kenarında iskân edilen Rusların bugünkü neslinin sakallı yaşlıları, sakalsız ve Amerikanvâri delikanlıları iki tarafın muvafık ve muhalif temsilcileri olarak birbirlerinin sözlerini kesiyorlar ve daha ziyade sınımayı tercih eden, fazla konuşmaktan çekinen Rusyalılara karşı âdeta sinirleniyorlardı. Benim ve diğer köylülerin bu münakaşalar karşısındaki davranışı tam bir kayıtsızlıkta ibaretti. Hattâ bazı ihtiyar Türk köylüleri nereye giderlerse gitsinler Kazak dostlarının sadece mesut olmalarını temenni ediyorlardı. Bu münakaşalara Rusyacı olarak katılan sukû'lerden bazılarını, sonradan İstanbul'da Galata limanına yaklaşmış olan Sovyet vapuruna binerken uzaktan selâmlamış, bunların içinde yalnız Papaz İlyâ'nın güldüğünü ve muzaffer bir eda ile sürüsüne çobanlık ettiğini görmüştüm²⁰.

Anlattığım bu göç davranışı, Akşehir Kazak cemaatine de aittir. Zira her iki cemaatin Rusyayı tercih edenleri göçe katılmışlardır. Kocagöl İslâvlarını Rusyaya göçten önce yerinde gördüğümüz halde Akşehir ziyaretimiz Rusyaya göçten sonramürakün olabilmıştır. Bununla beraber bu ziyaret Amerikaya göçten evvel vâki olduğu için Kocagöl kahvelerindeki münakaşa ve konuşmaların Akşehir'deki Kazak köyünde de devam ettiğine şahit olduk. Üstelik Kocagöl Ruslarının ekseriyetinin Rusyaya göçmesine karşılık Akşehir İslâvlarının ancak beşte biri Rusyaya gittiği için Akşehir'de Amerikalıların ekseriyeti içinde bulunmak, aynı müzakere ve münakaşalara buradada doğrudan doğruya seyirci olmak fırsatı hasıl olabilmış, hattâ cemaatin lâyük şefliğini yapan Dimyan Alagöz'le konuşma bile yapılmıştır.

Filhakika Rusyalılara niçin katılmadığı yolundaki bir sorguyla karşılaşan konuşmayı ziyarete ait "Hatıra notları" ndan naklediyorum:

— Biz vaktiyle Rusya'dan üç şey için kaçmıştık: Sakalımız, evlenme doğum işine kimsenin karışmaması, doğum ve ölümün klisemizce kaydedilmesi. Şimdi onlar Rusya'ya gitmekle bu üç hürriyeti de kaybettiler.

— O halde öteki soydaşlarımız?

Amerika'ya gc eden Akşehir Kazaklarından Alagöz Ailesi
New York Hava Meydanında

— Kendileri bilirler. Kocagöl Kazakları bizim köye çok gelip gittiler. Onların içinde iki papaz, bunların da İstanbuldaki Rum kiliselerinde ve Sovyet Konsoloshanesinde yetiştirilen en genci, İlya, elini buralara kadar uzattı. Gidenler gittiler. Biz Kanadaya gideceğiz. Sanki gitmesek ne olur? Burada Türk hemşerilerimizle hürriyet içinde çalışıp duruyorduk. Çok da kazanıyoruz. Fakat bir defa ayaklandık. Bununla beraber bizde Rusyaya gidenler çok az. Sadece 9 hane, yani 49 nüfus. Köyde kalanlarsa 30 hane!

— Niçin Kanada?

— Vaktiyle Rusyadan nasıl Türkiyeye geldikse başka Kazaklar da Kanada'ya Brezilyaya gittiler. Biz şimdi onlarla mektuplaşıyoruz. Kanadadakilerin durumunun daha iyi olduğu, hattâ Brezilyadakilerin de Kanadaya geçeceklerini yazıyorlar. Allah kısmet ederse biz de onlarla birleşiriz.

— Aranızda evlenemiyor musunuz? Akrabalıklar çoğalmış. Türkler size siz Türklere kız vermiyormuşsanız? Doğru mu?

— Biraz doğru...

— Sizin konuştuğunuz rusçayı bugünkü Rusya Rusları anlıyorlar mı?

— Bizimkine rusça denmez. Daha çok Slovanca. Fakat dikkat edilince anlaşılır.

— Mal mülk işlerini ne yapıyorsunuz?

— Hepimiz az çok varlıklı. Allaha şükür. Türkiyeyi hiç bir zaman unutmayız. Dedelerimiz, babalarımız bu topraklarda gömülü. Bir müddettenberi evlerimize, tarlalarımıza müşteriler çıkıyor. Satıyoruz. Paramız pulumuz olacak. Biz Rusyaya gitmediğimiz için de göç edeceğimiz başka yerlerde de çalışarak yeniden mal mülk sahibi oluruz. Allah Rusyaya giden akılsızlara merhamet etsin.

— Rusyaya gidenlerden haber geldi mi?

— Daha o kadar vakit geçmedi. Belki gelir. Gelse de ne yazabilirler ki; yazamazlar, yazarlarsa başlarına felâketler gelir. Zaten anlaştık. Bize yalnız fotoğraf gönderecekler²¹!

Kars Malakanları arasında görülmeyen iki cereyan yani göç yeri bahsinde Amerikacılık ve Rusyacılık temayülleri Manyas ve Akşehir Kazakları arasında bütün gerginliğiyle hüküm sürmektedir. Hattâ 1963

de bir Amerikacı Kazak Sovyet Konsolosunun vakit vakit Kocagöl civarına geldiğini hükümete ihbar bile etmiş, kendilerine yapılmak istenen kötü telkinlerden şikayetçi olmuş²².

Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu telkinler Manyas Kazaklarına bir hayli tesir yapacak, Akşehir Kazakları ise 49 aileden yalnız 9 unu Rusya'ya gitmekten alıkoymıyacaktı. Rusya aleyhtarı olanlar kendilerini "daha akıllı" ve "dindar" diye vasıflandırmaktadırlar. Bazıları Manyas'ta da, Akşehirde de Rusya'ya gidecek olanlara acır gibi bir davranış göstermektedirler.

Her üç İslâv cemaati, hangi nisbetler dahilinde demir perde gerisine ve Yeni Dünyaya göç ettiler? Bizim iki iskân mahallinde — Manyas ve Akşehir — doğrudan doğruya, Kars'ta ise vasıtalı olarak yaptığımız soruşturmalar, Kazak cemaatlerinin dinî liderlerinin ezici şekildeki manevî hâkimiyetini göz önüne amlayı gerektiriyor. O kadar ki göç hazırlığında bulunurken bir istemiyerek davranmış karşısında kalıyor. Ara sıra sürüklendiklerini söyleyen Kazaklar, riyadan uzak bir psikolojiyi ifade ettikleri intibamı da vermektedir. Rusya'ya sürüklenme durumu Malakan Ruslarında %100, Kocagöl Ruslarında %80, Akşehir Ruslarında ise %10 gibi bir nisbet arzetmektedir. Biz bu nisbetleri yabancı — yani İstanbul ve sınır yolu ile haberleşmelerle gelen Sovyet — tesirlerinin Kars'a çok kolaylıkla, fakat Anadolu'daki Akşehir'e güçlükçe ulaşmasına bağlamaktayız.

Bu suretle gerçekleşen ve kapanan İslâv göçünün neticelerini, yani yeni göç mahallerindeki iskân ve intibak hususlarını ele almak sırası gelmişse de bu, olsa olsa Amerikacılar kafilesine katılan İslâvlar için mümkün olabilir. Sovyet Rusya'ya giden kabile hakkında ne uzaktan ne de yerinde bir bilgi edinmek şimdiki şartlar altında mümkün olamayacaktır²³.

III. — İSLAV MUHACİRLERİNİN ÇEVREYE YAPTIKLARI VE ÇEVREDEN ALDIKLARI TESİRLER

Artık kapanmış olan İslâv göçünün arkası sıra bir kaç sosyolojik probleme temas etmek, sosyoloji nâmına yapılan bir konuşmadan haklı olarak beklenebilir.

Önce şu sül: — Üç ve bir asırlık Türkiye ikâmetinin üç İslâv cemaati üzerinde ne gibi tesirleri olmuş; bu cemaatler çevrelerine ne gibi tesirler icra etmişlerdir?

Her şeyden evvel şunu söyleyelim: Bu kültür çevresindeki bambaşka bir kültür mensubu cemaatin yapacağı ve olacağı tesirler pek mühim ve köklü olamaz. Ne o cemaatlerden yana, ne onları kabul eden cemiyetten yana herhangi bir “tesir alma” veya “tesir etme” arzusu şuurî veya gayrimeş’ur surette mevcut değildir. Üç İslâv cemaati bir kaç defa kullandığımız ifade ile, bir Türk ve Müslüman deryası içinde müferit adalar halinde kalmışlardır. Hattâ bu üç cemaat, şöyle böyle aynı kültür, dil ve medeniyet çevresine mensup oldukları halde birbirleriyle münasebetlere de pek girişmiş değillerdir. Dahası var: Bahsettiğimiz Türk deryası içinde dinî ve hatta mezhebî bakımdan beraberlik arzeden Rus çevreleriyle, ırkî ve biraz da lisanî bakımdan beraberlik arzeden toplu (meselâ Polenez köyü cemaati) veya müferit (meselâ 1917 İnkılâbı arkasından İstanbul’a akın eden beyaz Ruslardan kalma bakiye) İslâvlarla da işarete değer herhangi bir ihtilât ve imtizaçtan bahsedilemez. Üç cemaat üç ve bir asır boyunca birbirlerine de arka çevirmiş görünüyorlar. Manyas ve Akşehir Kazakları arasında bazı örf ve âdetler, iktisadî faaliyet nevileri itibariyle benzerlikler bulunmasına rağmen ekzogami müessesesi aralarında hemen hemen hiç işlememiş görünüyor.

Müslüman cemaatler deryası içinde üç yabancı ada şeklindeki tasvirimize rağmen, “sosyal” yönden bazı çevre tesirlerine işaret etmek yerinde olacaktır. Bu tesirlere esasen üç Türk sosyoloğu — Prof. M. Turhan, Prof. H. Ziya, Dr. Orhan Türkdoğan — dokunmuş bulunuyor. Biz bunları şu iki kadro içinde göstereceğiz:

a) *Çevreye yaptıkları tesirler :*

Bu tesirler biri teknik, öbürü kültürel olmak üzere iki kısma ayrılabilir:

I — Teknik sahada. Bu hususa işaret eden araştırmacılar ve müşahitler, Kars Malakanları için ayrı ve Akşehir Kazakları için ayrı tesirlere yer ayırıyorlar ve bazan Manyas ve Kars İslâvlarını mukayese ediyorlar. Dr. O. T. in faydalandığımız Tez’i bize işarete değer misaller vermektedir²⁵. Meselâ arıcılıkta kovan ve yapma petek usulü yerine Malakanlar modern çerçeve balcılığına kaymışlardır. Çevrede ilk zamanlarda kendileri organik enerjiden faydalanırken sonraları mekanik enerji kullanmağa başladılar. Sabun imalinde elde ettikleri başarı, çevre köylerinden Malakan ustalarına baş vurma neticesini doğurmuştur. Ziraat sahasında her üç cemaat, çevre ziraatine, hususiyile fasulye ekimin-

de ileri bir ayrılık göstermişlerdir. Bu teknik başlıklara diğer araştırmacılar da yer veriyorlar²⁶. Prof. Hilmi Ziya, Kocagöl İslâvları üzerinde bu bakımdan bir hayli durmuştur²⁷. Bize, zatî müşahedelerini bildirmek lütfunda bulunan bir meslekdaş şöyle diyor: "Malakanlar değirmencilik hususunda başarılı idiler... Onlardan kalan değirmencilik Türkler tarafından dolduruldu ise de bu hususta onlar kadar verimli olamamışlardır..²⁸". Bu noktadan varılacak netice şudur: Her üç İslâv cemaat an'anevî unsurları bırakabilme. Dr. O. T. in kullandığı ifade ile "kültürel selektivite" ye ulaşmada İslâvlar ileri bir davranış takınmışlardır. Dikkate şayan ikinci bir netice de bu ileriliğin mânevî kültürde aynı derecede ileri bir beraberlik gösterememesidir Meselâ sakal, bıyık, ekzogami.. âdet ve itikatlarındaki sert mukavemet, maddî kültürde, teknolojik alanda mevcut tarzlar, âlet ve edevatları kullanmada devam hususunda aynı derecede sert bir ısrar ve mukavemet göstermemektedir. Aynı çevredeki İslâv cemaatleriyle İslâm cemaatlerinin karşılaştırılması zengin ve ders verici düşüncelere yol açmaktadır.

2 — Kültürel sahada yaptığı tesirler. Çevremiz içtimâî kıymet hükümlerile hiç bir alâkası bulunmayan büsbütün başka değer hükümlerine sahip İslâv cemaatlerin kültürel tesirlerinden bahsedilemeyeceği aşikârdır. Meselâ dinî kültür sahasında nasıl bir tesirden bahsedilebilir? Gerek Osmanlı İmparatorluğu devrinin, gerek Cumhuriyetten sonra İstanbul Ortodoks çevrelerle temasları üzerinde belki durulabilir. Bu durumda bir tesir icra etmeden değil, olsa olsa tesir olmadan bahsetmek gerekir. Nitekim aralarında evlenme yasağı olan kuşakların sayısını indirmek hususunda İstanbul Patrikhauesinin tesir ve tavsiyelerine işaret edilmektedir. Keza bazı İslâv Papazlarının İstanbul Rum Kiliselerinde, hattâ Heybeliada Ruhban mektebinde yetişmeleri de akla gelebilir.

Buna rağmen sualimizi yine soralım: Her üç cemaatin çevrelerine kültürel bir tesirleri olmamış mıdır? Böyle bir teecessüsün sevki ile o çevrelerde Rusca öğrenen veya biraz anlayan Rusların bulunup bulunmadığını sorduk. Alman cevaplar menfidir. Şüphesiz bir kaç İslâv argosu müstesna. Ruslardan kapma bazı örfler, terbiye ve ahlâk kaideleri asla bahis mevzuu olamaz. Bazı mütecessis köylülerimizle dikkatli münevverlerin iptidai İslâv Hristiyanlığı hakkında basit bir bilgi edinmiş olmaları muhtemeldir. Meselâ üç Türk Sosyoloji mensubunun başta Malakanların "Güneş" dini olduğu halde bize malûmat vermeleri ve bu malûmatı cemaatlerin realitesinden çıkarmaları dikkati çekebilir. Türk içtimaiyatı, Sovyet Rusyada bile kaybolmuş yaşayan bir Malakanlık ve Kazaklık hayatını ve içtimâî "behaviour" larını tespit etmekle iptidai cemiyetler sos-

yolojisine geniş ölçüde kaynak temin etmiştir. Bununla bibliyografyamızdaki etüdleri kastettiğimiz şüphesizdir. Başta Erzurum Üniversitesi için müstesna bir iftihar vesilesi teşkil eden doktora tezi olmak üzere iki profesör arkadaşımız tarafından neşredilen ve ileride de genişletileceği vaad olunan araştırmalar yabancı dillere çevrildiği takdirde Türk Sosyolojisinin Dünya Sosyolojisine aktaracağı ilmî yardımlar arasına girecektir¹⁹.

Dil kültürü sahasında İslâvların hiç bir tesirine şahit olmadık. Türkiyatçı bir meslekdaşımız 1917 den sonra artık Rusyadaki mahkûm Türk cemialarından Rusçaya vakıf Türk münevverlerinin Türkiyeye gelmesinin mümkün olmadığını, buna karşılık içimizdeki bu cemaatlerin çocuklarından bir kaçını orta ve yüksek kültür müesseselerinde okutmak suretile İslâvist ve Türkoloğ yetiştirmenin kabil olabileceğini söylemiştir. Bu nokta her üç cemaatin genç nesillerin çevrelerindeki mecburi ilk tahsil dışına çıkmasına şiddetle mukavemet ettiğini hatırlatmak isteriz.

İslâv Kazaklığı gururunu süsleyen Kazak halk oyunları acaba bahsi geçen çevrelerin yerli halk dansları üzerinde her hangi bir tesir icra etmiş midir? Soruşturmalarımız cevabın menfi olduğunu gösteriyor. Her ne kadar halk oyunları ile alakalı olanlar Kars halk oyunlarında böyle bir tesirin izlerine biraz rastlandığını düşünüyorlarsa da bu muhtemel tesir Malakan'lardan gelme olmayıp çevrenin uzun bir müddet Moskova idaresi altında kalmasından ötürü olsa gerektir.

b. — Çevreden aldıkları tesirler :

Bu tesirleri de aynı şekilde teknik ve kültürel bakımlardan düşüneceğiz.

I — Teknik sahada. Müşahitler her üç cemaatin Türk çevrelerine iskân edildikleri andan ayrıldıkları güne kadar geçen 30 100 şu kadar senelik devrede bir çok tesirlerin hamulesi ile yüklü bir hale geldiklerine işaret ediyorlar. Ormanlık bir çevreden Türkiyeye hicret eden bu cemaatler, ormansız bir muhitte gübre ve gübreden yapılan yakacak maddesini kullanma adetini yalnız kapmakla kalmamışlar, onu ilerletmişlerdir. Dr. O. T. Malakanların Tezek imâline intibaklarını etrafıle belirtiyor (Sf. 162). Keza kendi çevrelerinde aşma oldukları değirmenciligi ele alıp ilerletmişler ve hatta biraz da mekanikleştirmişlerdir. Bizim Kocagöl'de rastladığımız bir elektrikli değirmen Manyas Kazaklarından bir kızla evlenmiş bir Malakan'a aittir. Bu Malakan — Kazak karışımı sanatkâr aile İslâv muhacirlerini tipik bir numunesi olarak Türkiyede kalmıştır. Dr. O. T. nin işaret ettiği bu tipik aile (Cf. 164) hakkında da-

bu fazla malûmatı G. G.' in bir kaç defa zikrettiğimiz “Tefrika” sında bulmaktayız. Birinci konuşmamızda Manyas Kazaklarının iktisadî durumunu gösteren listede “Değirmenci” soyadını taşıyan aile işte bu ailedir.

Hülâsa. bu üç cemaat Türkiyede iskânlarından göç ettikleri ana kadar çevreden. çevrenin daha ziyade — hattâ daha ziyade değil tamamen ve yalnızca — maddî kültüründen bazı unsurları kapmışlar, onları teknikçe iletmesini bilmişlerdir. İngiliz ve Aemrikan sosyologlarının *mod di kültür* kadrosuna soktukları eşyayı kullanmada görülen taklit ve intibaklar gerçekten mühimdir. Kocagöl'de yerleşmiş Kırımly Ayşe Hanım, bir çok ev eşyasının Manyas Kazakları arasında Türklerden geçme olduğunu ve hattâ Türkçe adlarını muhafaza ettiklerini söylüyor³². Kocagöl ilk mektebini ziyaretimiz sırasında genç ve değerli öğretmen Şevket Bey yıkanma ve temizlik konusunda Kazakların çok kayıtsız olduklarını anlatıyor, yatak ve bilhassa iç çamaşırları ile ilgili eşyanın son yarım asır içinde çevre Türklerinden taklit edildiğini, on beş senelik öğretmenliği esnasında bu gibi taklitlerin yenilerine şahit olduğunu, ilk öğretimi ikmal eden Kazak çocuklarının aileleri içinde yeni âdetlerin doğmasına vasıtalık yaptıklarını, mektebe ilk gelen İslâv çocukların fena bir koku neşrettiklerini, fakat mektep idaresinin takibi neticesinde iyi neticelerin alındığını anlatıyor³³. 1948-52 arasında aynı köyde muallimlik yapan, şimdi Bandırmada bulunan Hüseyin Bey, Kazakların medenleşmesi bahsinde şu ilâvelerde bulunmaktadır: “Benim zamanımda evlerinde abdesthane yoktu. İçi kum dolu kovalar bu maksatla evlerinin bir köşesinde bulundurulmuş, sonra tarlalara dökülürdü. Mektepteki Kazak çocukları üzerinde çok gayret sarfettik. Hatta kız ve erkeklerine nazaretçi verirdik.. Bu tedbirlerimiz yavaş yavaş mektepte ve ailede tesirlerini gösteriyordu.” Anlaşıldığına göre Doğudaki İslâv cemaati bu hususta Batıdaki Kazaklardan ayrı: “Malakanlarda hemen her evin bir hamamı vardır. Banyosuz ev yok gibidir. Kendilerine göre “banyosuz ev olmaz!..” Her cumartesi, pazar ibadetleri için bir temizlik günüdür. O gün evler temizlenir, yemekler yapılır, kurbanlar kesilir. Her iş bittikten sonra hamam yapılır. Bu banyolar evlerden müstakil iki odalı bir dam binaıdır. Çoğu defa bu binanın bir tarafı banyo, öte tarafı da helâ olarak kullanılır. Açıkta helâ yoktur. Banyo fin hamamları tipindedir.. Halbuki Manyas Kazakları şehrin tesiri altında kalmasına rağmen ortalığa pislikler ve pislikleri de bir tenekeye doldurarak tarlalar dökerler³⁴...”

Bu mukayesede görülen “şehrin tesiri” ifadesi her iki İslâv cemaatinin göç tarihleri ve göçlerinin seyri bakımından üzerinde durulmağa

değer. Doğudaki cemaat şöyle böyle üç çeyrek asır, Batıdaki Manyas ise aşağı yukarı üç asırlık. Her iki cemaatin göç memleketinde şehir muhiti ile temasları köy şehir müsafesi, köy ve şehir ekonomileri münasebeti bakımından farksız gibidir. Doğudaki üç köy çevresi Kars'la, batıdaki tek köy çevresi Manyas, Bandırma ve Gönen kasabaları ile münasebettedir. Manyas Kazakları üzerinde "şehir tesirinin görülmemesi" nden ziyade bu İslâvların, kendi yurtlarında çok daha ibtidai, çok daha "İslâv" olarak geldiklerini, kendilerini kabul eden memlekette de her yeni yerleştirildikleri Köyün Türk âdetlerine¹, hem de üç kasabanın, hatta balıkçılık için Türkiye'nin muhtelif göl bölgelerinde daha sonra yılın mühim bir kısmını, askerlikte birkaç seneyi geçirmelerine rağmen getirdikleri âdetlere, cemaat tesanüdü namına mukavemet gösterdiklerini düşünmek gerekiyor. Malakanlar lehine bir hüküm çıkarmak icap ederse o da şudur: Malakanlar daha medeni bir İslâv çevresinden kopmuş ve bu çevreye iskân edilmiş olabilirler.

2 — Kültürel sahada. Her şeyden önce Türkiye'deki İslâv muhacirleri, ırkdaşlarının Çarlık ve Sovyet Rusyalarında tanımadığı iktisadi ve siyasi hürriyete nail olmuşlardır. Mahalii ve umumî demokrasi tecrübelerini Türklerle birlikte yaşamışlardır. Manyas Kazakları, onbeş yıl evveline gelinceye kadar Muhtarlarını kendi aralarından seçerlerdi: (Bu muhtarların müslümanların medeni nikahlarını dahi kıydıklarını Kocagöl'de anlattılar!)

Dikkatli müşahitlere göre aile ahlâki ile ilgili sosyal kontrolü de bu tesirler dizisine sokmak gerek. Üç şu kadar asır önce iskân edildikleri zaman Rusyadan getirdikleri sosyal — psikolojik vaziyetle, 1961-63 de Türkiye'den ayrılırken götürdükleri içtimai kıymetler arasında bir hayli ahlâki incelik farkları vardır. Bu farklarla kendilerini Rusyada buluşacakları ırkdaşlarından esash surette ayrı ve gayrı hissedecekler, Sovyet diyarındaki teknik terakki havası içinde kendilerini daha çok "insan" hissedecekler, belki de Türkiye'yi hasretle yâdedeceklerdir³³. Buna karşılık, Amerikaya göçenler, derece farkı müstesna, Amerikan sosyetesini yadırgamıyacaktırlar.

Dini taassup ve fanatizm yönünden bir gevşeme ameliyesinin İslâv muhacirleri için bahis mevzuu olabileceği iddia edilebilir mi? Öyle zannediliyor ki Rusyaya ve Amerikaya göç işi ortaya çıkmasaydı, cemaatin dinî tesanüdü aynı kuvvette kalmıyacaktı. İlk tahsilden sonraki tahsile yaşlı nesillerin mukavemeti son haddini bulmaktadır. Kocagöl'de bir ihtiyar İslâv bize şunu söyledi: "Ahlâk bozuluyor. Gençler artık dinlemi-

yorlar. Bir an evvel yurdumuza gidelim..." Bu düşünce, hayalinde yaşattığı Rusyayı düşünen eski Kazak ananesinin devamından başka bir şey olmadığı şüphesizdir³⁴.

Kültürel tesirler bahsinde herhangi bir ihtidadan bahsedilebilir mi? Soruşturmalarımızda yalnız iki misalle karşılaştık:

1 — Bir Kocagöl Papazı altı yıl önce karısı ve çocuklarından ayrılabilmek için ihtida etmiş ve "Hidayet" adını almış;

2 — Bir Akşehir Kazak kızı bir Türk'le evlenmiş ve "Melahat" ismini takınmış;

Birinci misaldeki Hidayet, bir müddet sonra tekrar Ortadoksluğa dönüyor. Esasen ihtidadan beklediği fayda elde edilmiş, boşanmış ve yeniden bir Kazak kızı ile evlenmiştir³⁵. İkinci ihtidanın samimiliği, Melahat'ın sonradan akrabası ile Rusyaya dönmemesinden, tersine gidenleri kınamasından anlaşılmaktadır³⁶. Bizim yerinde tesbit ettiğimiz bu iki *ihida* misalinin yirmiyeye çıkarılabileceği, her Müslüman kızlarla evlenmiş İslâv'ların nümunesinin gösterilemeyeceği belirtiliyor. Müslüman cemaatlerde umumiyetle gayrimüslimlerden kız almak, fakat kız vermemek ananesinin burada da mevcudiyeti görülmektedir.

Aynı nevi'den bir tesir, cinsi ahlâk sahasında görülüyor. Aile nizamı sıkı bir endogami kaidesine bağlı. Fakat aile dışı cinsî hayat hususunda umumiyetle İslâv'a mahsus cinsî *serâzadi*'nin her üç, çevreye yabancı olmadığı ileri sürülüyor. Öte yandan çevrenin sosyal kontrol müessesesi, İslâv'ları aile dışı cinsî *serâzadi*'si üzerinde tesirsiz kalmıyacaktır. Bir müşahit şöyle diyor: "Kazakların yaşayışları geniş bir serbestî içinde... Aile münasebetleri çürük temeller üzerinde... Fakat Kocagöl'e Türk göçmenlerinin yerleştirilmesinden sonra, Türklerin ahlâkî baskısı karşısında aile değeri yükseltilmiş, köy kapalı cemiyet hayatından kısmen sıyrılmıştır³⁷". Diğer müşahitler de aynı fikirdedirler³⁸.

Çevrenin İslâvlar üzerindeki lisanî tesirleri de dikkati çekiyor. Her üç cemaat, "İkidilli — Bilingue" dir. Ana dillerinin, Rusca değil Slovanca olduğunu söylüyorlar. Son çeyrek asırdan beri Türkçeye daha çok hakim olmuşlardır. Eğer ilk tahsilden yukarıya çıkma imkânı mevcut olsa yüksek kültür türkçesine de sahip olabilecekler. Fakat cemaat buna mukavemet ediyor. İki iskân yerindeki ilköğretim mezunu Kazak gençleri bize "Ailemiz bırakmıyor ki..." diye şikâyetimsi beyanlarda bulundular. Aile reisleri ise "ahlâk bozulması" ndan bahsediyorlar! Bu mukavemeti kırma misâli olarak biri Tekniker Okulu'nda, diğeri Lise'den, üçüncüsü de Al-

manya'da mühendis olmuş üç nümuneye şahit olduk. Gerek bu üç Kazak, gerek daha başkaları ne Rusya'ya, ne'de Amerika'ya gitmemişlerdir. Mühendis olan, gidenlere nasihat etmiş, ırkdaşlarıyla kötü kişi bile olmuş...

Her üç cemaatin değirmencilik ve balıkçılık gayesile "gurbetci" erkekleri, ilkmekteplerden alabildikleri lisanî tesirlere, Türkiye göllerinde senenin 7 ayı esnasında edindikleri bilgileri katma neticesinde bir nevi İslâv — Türk kimari örflere sahip olmuşlardır. Kocagöl'ün Rusca bilen Kırmımlı Türk kadını Ayşe Hanım, Kazakların Ruscasına bir hayli Türkçe kelime karıştığını, kendisinin tahminine göre bunların % 15 olarak gösterilebileceğini beyan ediyor. Dr. O. T., Malakanların diline bazı Türkçe dinî terimlerin girdiğini kaydetmekte. Herhalde Türkiyeden göç eden üç İslâv cemaatinin kendileriyle beraber Türkçe vokabüler götü- cükleri şüphesizdir. Bu hamûlenin ve umumiyetle İslâvların Türkçe bilgilerinin kaderi nedir? Bir muharrir, Sovyet'lerin bu hamuleden faydalanabileceklerini düşünüyor: "Geçen ay Kars'ın Malakanlar köyünü gezmiştik. Bu ay Bandırma'nın Manyas'ı yakınında Kocagöl köyünü gezdik. İkisi de ap ayrı bir âlem. Türkiye'nin kenar ve göbeğindeki bu iki Rus cemaati cennettedirler..."

Bunlar bizim tab'a olduğu için ellerinde verdiğimiz pasaportlar var. Birini gördüm: Simyon Baykara.

Evet: Simyon Baykara Fakat İstanbul Rus Konsolosu (Baykara) yer'ne "Samailov" gibi bir şey koymuş. Yani Hühûmetin 1934 verdiği soyadını sürüp süpürüyor...

1934 de "Simyon" a veya "Petro" ya bu gibi soyadı takanlar başka şeyleri de beraber düşünmeli idiler.

Şimdi 1980 de bu Rus'lar siyasî memur olarak Türkiye'ye gönderilirken belki...

Hayır, belki değil. Şöyle böyle hepsi 1500 ü bulan bu Rus'lar Türkiye'yi ve Türkçe'yi, huyumuzu ve suyumuzu bilen birer mütehassıstırlar. Kremlin onları kullanacaktır.

Bizler işte böyleyiz. İskân siyaseti nedir bilmeyiz. Zira memleketin sahipliğini yapamıyoruz. Doğrusu çok yazık!³⁹"

Sovyet Rusyaya ve Amerikaya göç eden İslâvların Türkiyedeki "Bilingue" halinin devam edeceği sanılamaz. Amerikada Türkçenin yerine İngilizce geçecek, eğer toplu halde iskân edilmezlerse Anglo-Sakson der- yası içinde Ruscaları belki kaybolacaktır.

Hülasa teknik — yani maddî kültür — ve kültür — yani Ziya Gökalp sosyolojisi bakımından asıl kültür, tabir caizse manevî kültür — bakımlarından birincisi, ikincisinden de mühimdir. Üzerinde durulacak ehenmiyetli bir kültürel tesirden bahsedilemez. Bahsedilebilecek olanlara ise şöylece işaret ettik.

Üç iskân mahallinden Manyas, aynı zamanda İslâv olmyan cemaatlerin de iskân sahasıdır. Fakat çevrenin kültürel ve nisbeten kaynaştırıcı tesiri, İslâv olmyan, üstelik Müslüman olan göçmen cemaatler üzerinde açık şekilde görülüyor. Bunun sebebi şüphesiz başka. Dinî müessesede iştirak, *entegrasyon* da başlıca faktör. Bu itibarla çevrenin *entegre edici* tesiri, İslâv karşısında sert mukavemetlerle karşılaşmakta, İslâm karşısında ise kültürel alış verişe elverişli olmaktadır.

IV — ENTEGRASYON PROBLEMİ

Böylece teknik ve kültürel tesirler bahsi, bizi mühaceret sosyolojisinin temel meselesine götürüyor. Şimdi bu nokta üzerinde duracağız.

Konuşmamızın bir yerinde Türkiye'deki üç İslâv cemaatinin, eski yurtlarına veya başka yerlere göç etmelerinden sonra da tarihî ve sosyal bakımlardan ele alınabilecek meseleleri bulunduğuna işaret etmiştik. Bunlardan biri de "Türkiye'deki İslâv cemaatlerinin neden Türk halkı içinde eritilmemeleri" şeklinde formüllenebilir.

Orta ve Küçük Asya tefrik edilmeksizin bütün Türk siyasî tarihi için muteber bir kıymet hükmü. Türkün başka dinler karşısındaki hürmetkâr davranışı ile alâkalıdır. Bunun en çok bilinen misalini 1453 ü takip eden Fâtih devrinde görüyoruz. Konuşmamızın yapıldığı gün, Fener Patriği Yunanistan'da Hükümdarlara yapılabilecek merasimle karşılanıyor! Demek ki 1453-1963 arasında durum değişmiş değildir. Türk, bu müsamağa ve saygıyı her hangi bir siyasî düşünce ile değil, ezelden layık sayılabilecek belli bir Dünya Görüşü tesiri altında göstermiştir ve daima da gösterecektir. Belki kendisinin mensup olduğu dinin, Müslümanlığın, içindeki mezhepler ve tarikatlar bakımından müsamahakâr olmadığı anlara kendi tarihinde rastlanır. Fakat bir başka din bahis mevzuu olduğu zaman, başka din karşısında o başka dinin mensubu kadar hürmetkâr bir tavır takındığı tarihin müsnet hakikatleri arasındadır. Türkiye'deki İslâvların dinî müesseselerinde ifadesini bulan kültürel hususiyetlerini muhafaza etmelerinin sebebi de bu noktada gizlidir. Mutlakiyet, Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirleri, bu yönden birbirlerine benzerler. Hiç bir dinde kendi dinine yönelen bir ihtida te-

mayülünün doğması arzı edilmemiştir. Tarih boyunca kendiliğinden tek tek müslümanlığa dönmeler vuku bulmuş olabilir. XVII. asır sonunda Selânik'te vukua gelen bir hâdise müstesna, yakın asırlarda hiç bir kitle ihtidasından bahsedilemez.

Demek oluyor ki üç yerleşme mahallinde İslâvlar, göç ettikleri andan tekrar göçettikleri zamana kadar tam bir dinî hürriyet içinde yaşamışlardır. Bu kadar uzun bir devre esnasında neden içinde buldukları cemiyete temessül ve onun içinde erime *kendiliğinden* gerçekleşmemiştir? Asistanları ve talebeleri ile öteden beri monografik usulün köy sosyolojisi sahasında tatbikatını yapan, bu gibi araştırmaları memleket çapında ve Devlet eliyle yapmak lüzumunu her fırsatta ileri süren kıymetli sosyoloji profesörü Hilmi Ziya Ülken, memleketimizin üç köşesinden birindeki İslâv ve İslam cemaatlere Gönen ile alakalı bir araştırmasında geniş bir yer vermiştir. Şimdi artık dağılmış olan bu cemaatlerden İslâv olanların içtimai ve iktisadî hayatını aksettiren fotoğraflarla bezenmiş bulunan bu araştırmada, memleketimizin iç ve dış göç sosyolojisi üzerinde meşgul sosyoloji mensupları için rehberlik yapacak bazı faraziyelere varılmaktadır. Araştırmanın biri tasvirici, diğeri izahçı ve hatta "meseleci — problematique" denebilecek sosyoloji bakımından olmak üzere iki çeşit değeri göze çarpıyor. Varılan netice ve faraziyeler araştırmamın ikinci bölümünde bulunmaktadır. Meselâ bunlardan biri Kars ve Akşehir İslavlarına da teşmil edilebilecek olan "Kocagöl Kazaklarının üç şu kadar asra rağmen temsil edilememeleri" hakkında ileri sürülen iliyet ipotezinde görülüyor. Bu ipotez denemesinin bazı kısımlarına konuşmamızda hususî bir yer ayırmaktan kendimizi alakiyamıyacağız¹¹.

Bu hipotezin elemanları şu noktalarda toplanıyor:

1 — Rus cemaatlarının çevrelerinde bulunan teknolojik durum çok iptidaidir: "Cemaatin meşguliyetlerinden biri olan göl avı için kayak, olta ve ağ gibi kendi kendilerine temin edilebilmesi mümkün vasıtalar kullanılmaktadır. Ziraat için de aynı şekilde iptidai maddelerden faydalanılıyor. Tarlalar kocabaş hayvanların çektiıkları sapanlarla sürülmektedir... Eğer makineleşmiş bir tekniğe sahip olsalardı bunları satın almak için büyük şehirlere gitmeleri ve oralarda alışveriş yapmaları için de mutlaka Türkçeyi öğrenmeleri lâzım gelecekti. Halbuki böyle bir durum mevcut olmadığından kendi içlerine kapalı bir çevre olarak yaşamaları mümkün oluyor"¹².

2 — Köyün çevre, kasaba ve şehirleriyle bağıllığı temin eden yollar

“şose değil toprak yolu” olduğu ve kış aylarında kapandığı için köy “uzun zaman civarla bağlığı kesilmiş olarak yaşamak zorunda”dır⁴³.

3 — Köyün çevresindeki diğer köyler “Rumeli ve Kafkasyadan muhtelif zamanlarda gelip... yerleşmiş müslüman ve sünni göçmenler” den teşekkül ettiği için “Kapalı kazak cemaatiyle temas imkânları” azdır. Bu imkânlar mevcut olsa da “diğer köyler çevresinin heterojenliği de ayrıca temessül ve intibakı güçleştirmiş bulunuyor⁴⁴.

4 — Cumhuriyet Türkiyesinin dinler karşısında lâıyk siyaset gütmesi “millî hudutlar içindeki unsurların dinlerinde serbest bırakılmalarını gerektirmekte” dir. Cemaatın dinî “muhitte emsali olmayan” münferit bir Kilise tarafından çevriliyor. Hatta İstanbuldaki Ortodoks Kiliselerinden de ayrı olmak “kapalı bir cemaat yaşayışını kolaylaştırmakta”dır.

5 — Kazakların kendi memleketlerini bırakmaları ve yabancı diyarlara göç etmeleri, cemaatin “değişmelere mukavemet” derecesini göstermektedir. Demek oluyor ki “Cemaat, esasen temessül etmeğe elverişli bir karaktere sahip” değildir.

Bu gibi neticelere varan sosyolog bu hükümlerin derinliğine yapılabilecek tetkiklere bırakılması lüzumunu da kabul ediyor: “Anadolunun başka bölgelerine yerleşen Malakan ve Kazaklarla bunların (yani Manyas Kazaklarının) içtimai temessül ve *integration* bakımından mukayeseli olarak tetkik edilmeleri aynı sebeplerin ötekilerde de aynı neticeleri doğurup doğurmadığının araştırılması lâzımdır ki bu hususta daha etraflı bir kanaata ulaşılabilsin⁴⁵.”

Görülüyor ki Türkiyedeki üç yerleşme mahallinde bulunmuş olan İslâv muhacirleri bir kısmının üç, bir kısmının bir asırlık Türkiye iktisadına rağmen herhangi bir “kaynaşma — entegration” veya “temessül — assimilation” den bahsedilemez. Her üç cemaat birer kültür, örf ve âdet adası olarak bir Türk ve müslüman deryası içinde varlıklarını muhafaza etmişlerdir. Bazı müşahitler bu muhafaza ediş karşısında hayranlık bile duyuyor ve her üç İslâv cemaatinde buldukları iskân sahası içinde 3-1 asır boyunca koruyabildiklerine ayrıca, “kültür” lerin başka kültür çevreleri içindeki mukavemet güçlerine dikkatimizi celbediyorlar. 3-1 asır önceki İslâv cemaatlerini karakterize eden uzvî ve sosyâl taraflar, kültür değişmelerini inceliyen sosyologlar için üzerinde durulmağa değer malzemedir. Dr. Philippson’u dinliyelim: “Merkwürdig ist wie diese kleine Kolonie in fremden Lande sich ihre Eingenart vollstendig bewahrt hat, sowohl im Typus als in der Sprache und in der

Kleidung — besonders charakteristisch sind die roten hemden der Weiber — und in der Wohnung⁴⁶.”

Bu hayranlık ayrı bir mesele. Bizi alakadar eden durum İmparatorluk devrinin mutlakiyet ve meşrutiyet devirlerinde de, Cumhuriyet devrinin kırk şu kadar yıllık safhasında da aynıdır. Yalnız 1923—1963 arasında Türkçe her üç iskân yerinde iki dilli bir cemaate meydan vermiş, bu iki dillilik ilk tahsilin mecburiyeti ve memleket içinde muhacir işçilik dolayısıyla daha da gelişmeye yönelmiş ise de lisanî temsilin yalnız başına bir hükmü ve değeri olmayacağı aşikârdır.

Dikkatli müşahitler, bu konuda Dr. Orhan Türkoğlan bu üç İslâv, cemaatinden en ziyade Karş çevresi Malakanlarının muşeret âdâbı bakımından diğer iki cemaate nispetle daha medenî olduklarını kaydetmek istiyorlar. Bunun sebepleri arasında acaba Karstaki İslâvların Dogma haline gelmemiş, çeşitli dinlerden eleman almış, karma ve yumuşak bir dinî zihniyet sahibi olmaları, bu dinî zihniyetin Türk çevresinde daha da yumuşaması, bir kelime ile ortodoksluğa uzak kalmaları mı ileri sürülmeğe isteniyor? Yoksa asıl sebep iskânlarının kendileri için hazırlanmış müstakil köylerde değil, esasen mevcut köylere serpmeye suretinde yapılmasında mı gizli? Gerçekten diğer iki cemaatin iskânları esasen mevcut köylere serpmeye suretile değil, yeniden köy kurma suretile olmuştur. Eski “Salname” lerde Manyas ve Akşehir civarında *Kazaklar*, *Kazak*, hatta bazan *Kozak* adlı “Karye” lerin tesisinden bahsedilmektedir⁴⁷. Her iki köyde Kazaklar yanında yer alan Türkler çok sonraları, anlaşıldığına göre 1923 den sonra muhtelif tarihlerde bu köylere yerleştirilmişlerdir. Bu nokta ne geçen üç asır boyunca, ne de son bir asır zarfında İslâv göçmenlere tesir edecek bir yerli sekenenin bulunmadığını gösteriyor. Bu sekene ise ayrıca pek azdır. Meselâ Kocagöl’de 283 hane İslâv yanında yalnız 80 hane Türk vardır. Öte taraftan bu azlık Bulgaristan ve Romanya muhacirleri olması dolayısıyla örf tecanüsüzlüğü de arz etmektedir.

Mamafî İslâvlar mevcut, hatta Türk nüfusu oldukça çok bir köye yerleştirilmiş olsaydılar bile dinî, lisanî ayrılığın radikal oluşu her türlü temsil ümidini, İslâv kültürünün sert mukavemeti dolayısıyla gerçekleştiremeyeceği şüphesizdir. Kaldı ki, temsil edecek tarafın ne cemaatinde ne de Devletinde herhangi bir eritme ve kaynaştırma arzusu ve iradesi de mevcut değildir.

Sosyolojik bakımdan enteresan olan ikinci bir nokta: İslâvların üç çevredeki bu durumu, yani intibak ve temsil yokluğu iktisadî sahaya teşmil edilmemelidir. Zira Kars çevresi İslâvlara Doğu Anadolu’da değir-

mencilik, hayvancılık ve pek orijinal olan Kaz beslemede, hattâ zirai teknikte oldukça ileridir. Manyas ve Akşehir göleriyle beraber diğer bir çok göllerde yaptıkları balıkçılıkta, kazak fasulyesi yetiştirmede çevreye intibak derecesini yerlilere göre çok aşmış bulunuyorlar. Bütün yabancı ve yerli müşahitler üç iskân mahallindeki İşlâvların iktisadî intibaklarına ve müstahsil oluşlarına hayrandır. İttifak edilen husus şudur: Bu muhacirler çevrelerine intibakla kalmamışlar, o çevrelere bazı teknolojik yenilikler getirmişler, çalışkanlıkları ile ana yurtlarındaki ırkdaşlarının iktisadî durumunu çok geride bırakmışlar, şüphesiz 1917 sonrası Sovyet diyarındakilerle asla mukayese edilmeyecek bir iktisadî varlık sahibi olmuşlardır. Yalnız şu var ki, bu iktisadî intibak bu cemaatleri içinde buldukları cemiyetle *entegre* olmaya doğru yönelmemiştir. Burada bahis mevzuu olan intibak, sadece müstahsil olmağ servet edinme, iktisadî fayda yaratma mânasında anlaşılmalıdır. Sosyoloğun aradığı intibak, çevreye mal olma ve temessül etme hedefini güttüğüne göre, burada *iktisadî* ile *harsî* (kültürel), nin birbirine yabancı kaldığı şüphesizdir. Başka bir ifade ile iktisadî intibakın müspetliği nispetinde kültürel intibaksızlık da artmıştır. Göç arzu ve temayülleri de bu intibaksızlığın belirtilerinden başka bir şey değildir. Daha garibi şu ki bu temayül, yani Rusya'ya avdet arzusu üç veya bir asırlık Türkiye ikameti boyunca elde edilen iktisadî, hattâ — son senelerin demokrasisinden faydalandıklarına göre — siyasî hürriyet nimetlerini feda bahasına doğmuş ve gerçeleşmiştir. Yalnız bir kısım İşlâvların göç yerini değiştirmeleri, Rusya'yı değil, ırkdaşlarının bulunduğu bazı hür dünya köşelerini seçmeleri Türkiye'deki iktisadî ve siyasî hürriyet nimetlerinden onları mahrum bırakmayacak, kuvvetli bir teknik ve eritici bir kültür karşısında daha öncelerini yeni dünyaya hicret eden ırkdaşlarının temsil edilmeleri gibi Amerika deryası içinde birer katre gibi kaybolacaklardır. Bundan evvelki konuşmamızda belirtmiştik: Rusya'ya dönenlerin derhal Türkçe olan soyadları kendilerine terkettirilmişti. Fakat Amerikaya gidenler şimdi Türkçe olan aile adlarını muhafaza ediyorlar. Bu suretle ileride Türkiyeden yeni dünyaya gitmiş olan İşlâvlar yalnız Türkiye hediyesi olan soyadlarıyla asırlar sonra da onamatologların dikkatini celbedeceklerdir⁴⁸.

Belli başlı bir sosyolojik problem olan (Türkiyedeki üç İşlâv muhacir cemaatinin Türkiyeden ayrılmaları neticesinde bıraktıkları teknik ve kültürel izler) meselesine bir yer ayırmıyacağız. Bir kaç defa tekrar ettiğimiz gibi müşahitler bu cemaatlerin ziraat ve sanat sahalarında yerli halktan ileri bir teknolojik seviyeye yükseldiklerini tespit ediyorlar. Cemaatler bu seviyeyi evvelce göç ettikleri ana yurttan mı getirmişlerdir?

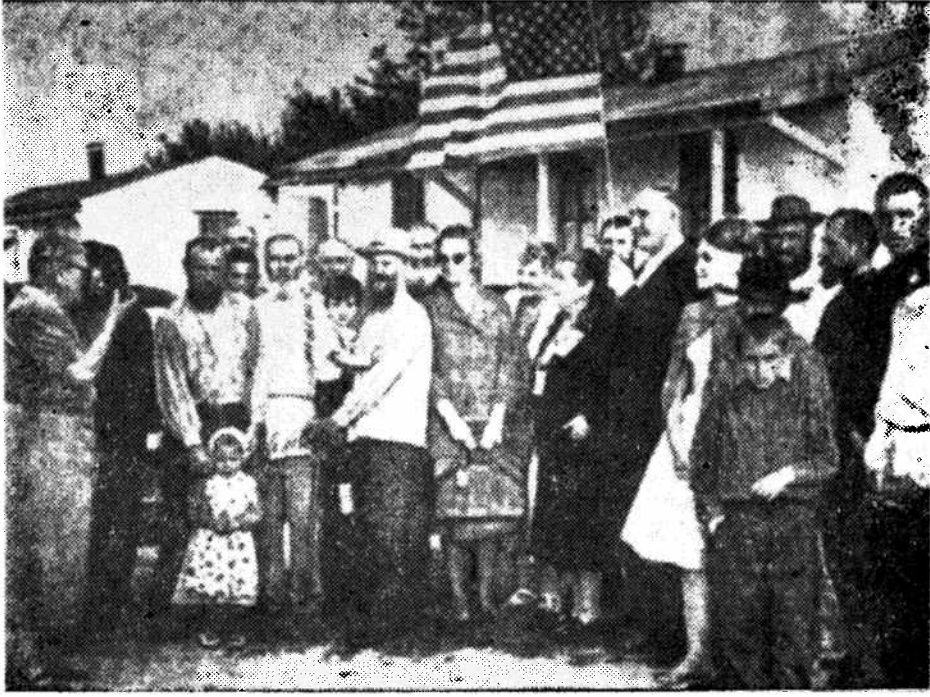
Cevabın müspet olması kabul edilemez. O halde Türkiye ikameti esnasında ekonomik bir "hareketlilik — mobilité" göstermişlerdir. Bu husus üzerinde durulacak birinci nokta. Bu hareketlilik cemaatler Türkiyede iken yerli halka ne nispette tesir etti? İşte ikinci nokta. Nihayet cemaatlerin ayrılmasından sonra bu hareketliliğin belirtileri yaşayabilecek mi? Bu da üçüncü nokta. Gerek bu noktalar, gerek diğerleri göç ve iskân sosyologlarımızın ileride dikkatini çekecektir ve çekmelidir de.

TÜRKİYEDEKİ İSLÂV KAZAKLARI VE KAZAKLIK ROMANTİZMİ

Son paragraf olarak size İslâv Kazaklarının Rusyada vaktile, Rusya dışında da her zaman iftiharla bağlı oldukları bir zümre romantizminden bahsetmek istiyorum.

Türkçe kaynaktan gelme Kazak kelimesinin XVI. asır boyunca Rusyada nasıl bir teşkilât ve müessese haline geldiği malumdur⁴⁹. Çarlık Rusyası, Türkten aldığı bu kelimeyi bir müessese ismi yaptıktan, müesseseyi de akıncı bir teşkilât haline getirdikten sonra teşkilât, XVIII. asırda Orta Asya — ki Nâmık Kemal'de Türkistan-ı Kebir diye yad edilir— Türklerini mahkûm eden istilâ hareketlerinde kullanmış, XIX. asırda da Kars ve Erzurum yoluyla Küçük Asya — ki Tanzimatçılarca aynı şekilde Türkistan-ı Sagır diye anılırdı — ya yöneltmişti. Bu arada Kazacı — ki Rusçada Kazaklık demektir — Çarlık Rusyayı emperyalizm sahasında zaferden zafere götüren bir kuvvet olmakta, kültür cereyanlarına da bayraklık yapmaktadır⁵⁰. Kazaklar 1917 sonrası Rusyada bazı ideolojik tefsirlere yol açmıştır. Şöyle ki: Rus tarihçiliği, siyasî ideolojiye sıkı surette bağlı olduğundan 1917 sonrası tarih telâkkisi içine Kazaklar meselesini de yerleştirmiş bulunuyor. Çarlık devrinde Pan-İslâvist hareketin sembolü olan Kazaklık bu defa "Steppenproletariat - Step proietaryası" kılığına sokulmuş, Kazaklar "asırlarca sosyal hürriyet için mücadele etmiş" bir "mülkiyetsiz sınıf" olarak gösterilmiştir. Geçen asırlar esnasında Kazaklara atfedilen bazı reaksiyoner davranışlar mevcut ise de bunlar, Sovyet tarihçilerine göre Kazak kitlesine göre değil, Kazakların ileri gelenlerine aittir. Asıl Kazaklık günahsız bir proletaryadan ibarettir⁵¹.

Çarlık devrinde Pan - İslâvizm, Sovyet devrinde Pan - İslâvizmi örtüp gizleyen Marxizm uğrunda yapılmakta olan bu siyasî romantizm hâlâ devam etmektedir. Gerek 1917 den evvel, gerek sonra eski ve yeni dünyaların muhtelif köşelerine dağılmış Kazak - İslâvlarda da aynı romantizm sürüp gidiyor. Bilhassa Don Kazaklarında mazilerini ideali-

Amerika'ya göç eden Akşehir ve Manyas Kazakları New York Hava Meydanında Madam Tolestoy tarafından karşılanıyor. (Fotoğraf çeken kadın Madam Tolestoy. Öteki kadın Türkiyeye gönderilen Tolestoy Müessesesi temsilcisi Madam Schafuss)

Amerika'ya göç eden Türkiye Kazaklarının çocukları New York Hava Alanında

ze etnie temayülü çok kuvvetlidir. Sovyet aleyhdarı olan bu temayülün belirtilerine göre Kazaklık ideal bir demokrasi havası içinde ve demokratik yaşayış için teşekkül etmiştir. Avrupada ve Amerika'da bazı siyasî ve kültürel teşekküller vücade getirmiş ve "Kazaklık" ile demokrasi arasında bağlık kurmuştur. Kazak İslâvlar yanında bazı Sovyet tarihçileri de Çarlık devri edebiyatına yukarıda gösterdiğimiz biçimde devam ediyorlar. Acaba Türkiye'deki İslâv Kazaklarında da bu neviden bir gurur psikolojisi müşahede edilmiş midir? Son zamanlarda Cumhuriyet Bayranları ve diğer vesilelerle halk oyunlarını teşkilatlandırmak lüzumu belirlediği zaman Kocagöl Kazakları da etnik teşekkülleri esasen çok karışık ve renkli olan çevrenin halk oyunlarına sandıklarında sakladıkları millî kıyafetleriyle katılmışlardır. Bu katılmalar hakkında fikirlerini araştırdığım bazı Manyas münevverleri, Kazakların icabettiği zaman "Bizim danslarımız bütün danslara üstündür", gibi gururlu ifadelerde bulduklarını anlatmışlardır. Üç veya bir asır zarfında Don Kazaklarını mağrur psikolojisi, aradan uzun asırların geçmesine rağmen kolektif hafızada canlılığını muhafaza etmiş görünüyor. Bir Kazak yerli Türklere şunu söylemiş: "— Odesa'ya millî elbiselerimizle eski Kazak türkülerimizi söyleyerek çıkacağız!".

Geçen sene, İslâv göçünün arifesinde yaptığımız birinci konuşmayı göçün iki dünya istikametinde gerçekleştiği devre ferdasma rastlayan bu ikinci konuşmamızla tamamlanmış oluyoruz. Bundan sonra, Rusya'ya ve Amerika'ya göçen eski "yurtdaş" larımızın oralardaki intibakları takibe değer. Bir kaç defa işaret ettiğimiz gibi iki dünyadaki bu intibak amelîyesi, fizikçinin içinde çalıştığı laboratuvardan mahrum olan sosyolog için bizzat sosyal hayatın hazırladığı bir başka çeşit laboratuvarda cereyan ediyor. Takibi, hem umumî muhaceret sosyolojisi için, hem de zamanımızın siyasî ve iktisadî ideolojilerini teorîye bakımından alâka çekici olsa gerektir.

NOTLAR :

Konferansın basım sırasında alakahlar için faydalı olur diye bir bibliyografya ekliyoruz. İlgililerin bu notları sonradan tamamlamaları temenniye değer.

1) Alman sosyologlarından P. Barth'ın (Sosyoloji olarak Tarih felsefesi - Philosophie der Geschichte als Soziologie) adlı mühim eserine bakılabilir. Keza Toynbee'nin de bu zümreye sokulduğu malumdur.

2) Bk. Güngör Gezer : Gür Ses Gazetesi, Bandırma: 26.9.1962.

3) Bk. Kz. : 3.10.1962. Muharririn anlattığı muhabere şekli, bahsi-

miz olan her üç cemaatte de kullanılmıştır.. Arjantin'den Rusyaya göçen Ruslar da aynı haberleşme yolunu kullanmaktadırlar (Arjantin'de Tolstoy Vakfı temsilcisinin bize 10. Eylül. 1963 de Buenos-Aires de verdiği izahata göre.)

4) Bk. Dr. Orhan Türkoğlu : A. g. t., Sf. 173.

5) Bk. Kz. Sf. 173 deki hâşiye.

6) Bk. "Hayat Mecmuası Yazıda göbeklerin ikiye indiği yolundaki ifade realiyete nymuyor. 7 den 5 e inme dahi ancak Fener Patrikhanesinden alınan bir tefsire göre mümkün olabilmiş.

7) Bk. S. T. : "Milliyet" gazetesi : Bu satırlar doğrıyı ifade etmiyor. Patrik müsaadesi 7 için değil, esasen müsaadeli olan 7 niü 5 e inmesi için. "Gönüller" in dinlemediği fark, olsa olsa sadece gayrimeşru münasebetler için bahis konusu olabilir. Nitekim bir başka müşahit de bu mânada bir cinsi hayat lâubaliliğinin hikâye ediyor : "Eylül gelip de erkekler balğa hazırlanınca Kocagöl kadınları arasında huzursuzluk başlar... Kazak erkeği büyük bir toleransa sahiptir. Altı aylık gurbete giderken *biz onları mühürledik* derler! Kadınlar bu konuda çok geniş fikirlidir... Bunu e naçık delili, göçten önce Kocagöl köyünde pek çok melez çocuk, bulunuşu! Kış geceleri sıcak odada mavi ispirto ve şarabı çeken Kazak kadını büsbütün isterileşir. O zaman mühürlü kapı kolı, ne de yedi kuşak farkı." Bk. G. G. : Gür Ses Gazetesi : 4.11.1962. Her iki muharmı cinsi münasebetlerin aile kırmağı aynı şey sayar görünüyorlar. Sosyal kontrol, yalnız aile müessesesi için hükmünü icra ediyor.

8) Bk. G. Sipahioğlu : Kızlar koca, erkekler kız bulamadıklarından Rusyaya gidiyorlar : "Akşam" gazetesi: 16. Eylül. 1962, Sf. 3. Matbuatımızda etraflı bilgiyi veren "Akşam" muharriridir. Diğer problemlerden de bahsederken bu kaynağa baş vuracağız. (Yalnız Sipahioğlu Malakanlarla Kazakları birbirine karıştırmaktır. Hatta Manyas İslâvları ile Kars İslâvlarının aynı anlarda Türkiyeye sığındıklarını ileri sürüyor ki doğru değildir.)

9) Bk. Celaleddin Çetin : Sakal için geldiler, kız için gidiyorlar!, "Akşam" : 20. Eylül. 1962. Bir başka yazar şöyle diyor: "Soylarımın devamını sağlamak için akraba ve soydaşlarımın bulunduğu Rus topraklarına göç ediyorlar." Bk. Bora Hınçır : Evlenemiyen Kazaklar, "Türk Folklor Araştırmaları" Dergisi, S. 159, 1962, Sf. 2866.

10) Bk. Sipahioğlu : A. g. g.

11) Bk. G. G. A. g. g. : 27.9.1962. Manafih "bu başka sebebler" arasına üç İslav cemaatine karşı son zamanlarda iyi muamele edilmemesini de ileri sürebilen var Gazeteci Sipahioğlu soruşturmaları arasında

şu neviden cevaplar alıyor: "Hükûmet hiç ilgilenmedi. Çeşme bile yeni yapıldı. Aklına esen "Haydi bir Kazak dövelim" diye içip içip köye geliyordu. Kendi hallerinde insanlardı... Kazakları rahatsız ettiler, aralarına mühacir yerleştirdiler... Yollarını yapmadılar..." Malakanları yerinde inceleyen ve bir araştırma hazırlayan Prof. M. Turhan, bizzat Malakanların her türlü intibak ve temessül arzusunu kendisine izhar ettiklerini, fakat onlarla meşgul olacak bir *âmmе*'nin bulunmadığını, kendisinin mahallî otoriteyi uyarıcı teşebbüslere de giriştiğini anlatıyor. (Profesörün bize waki izahatına göre.) Malakanların hicretinden sonra ziyaret ettiğimiz köylerinde benzer söylentilere biz de vakıf olduk. Bununla beraber, yerli ve mühacir münasebetleri her yerde aynı zıtlıklara meydan verir. Bazı nahoş hâdiseler mevcut olsa bile bu gibi fertlerarası ârizî hâdiseler göçün gerçek illiyetine sokulamaz. Nitekim Manyas ve Akşehir İslavları için bu gibi birkaç hâdisе dahi yoktu. Asıl mesele toplu bir irki cemaatin, toplu bir başka irki ve dinî cemaat içinde bulunmasında aranmalıdır.

12) Bk. Sipahioğlu : A. g. g. : 22.9.1962. Bu İslav kızının beyanında büyük bir gerçek hissesi vardır. Şu kadar ki kendisinin karşılaştığı fırsat, yani bir Ortodoks Rusa elini uzatan Müslüman Türk tanışması üç cemaatin zemini üzerinde unumleşmemiştir. Kavimler, ırklar ve dinler arasında ekzogami probleminin canalıcı hususiyeti de bu noktada gizlidir.

13) Bk. G. G. : A. g. g. : 22.9.1962.

14) 1954-55 senelerinde Kars Malakanları çevresinde socio-antropolojik araştırmalar yapan Prof. Mümtaz Turhan, bir zamanlar Kars Valiliği yapan Akif (İyidoğan) Beyin Göle'den Malakan köylerine mühacir celbinden doğan hoşnutsuzlukları izale için o devrin orta ve yüksek idare'cilerine tavsiyelerde bulunduğunu anlatıyor (22. Nisan. 1963 deki bir görüşmemize göre.) Bir aralık Kars'da vazifeli olan Dr. Müslim Paşa'da Profesörün beyanını tasdik ediyor (27. Haziran. 1963 deki bir görüşmemize göre.) Bununla beraber yerli ve mühacir çatışmaları için bir tarafın Hıristiyan ve İslav olması sebep olamaz. Bir cemaatin toplu göçü daha başka sebeplerden ileri gelmektedir.

15) Halbuki İslav Kazaklarından ziyade Malakanlarda Rusyadan başka bir göç yeri seçiminin düşünülmesi gerekirdi. Zira Malakanların vaktile Çarlık Rusyasında çıkardıkları kargaşalıklar neticesinde birçok Malakanların Yeni Dünyaya göç ettiklerini göstermektedir. Malakanlar hakkında basılmamış Tez'inden bahsettiğimiz genç sosyoloğumuz Dr. Orhan Türkdoğan şimdi Amerikadaki Malakanlara dair incelemeler yapmaktadır. Tez'in beklenen basımı sırasında bu incelemelerin bir ek halinde esere katılması faydalı olur.

Buna en büyük âmil, izin alarak gelen kazak erleri, İstanbul Üniversitesinde okuyan kazak talebeler ile hürriyeti seçmiş Rus ve Bulgarların telkinleri olmuştur. Durna ismindeki asker 8 kişilik ailesini Rusyaya gitmekten son dakikada caydırmıştır. Ruslar için büyük bir propaganda vesilesini teşkil edecek göçten birçok kimsenin caymak kararında oluşu Rusları endişeye sevk etmiş, bütün Başkonsolosluk memurları Galata Rıhtımı ve gemide tertibat almış, bu arada ağılıyan sızlıyan Anastasya isimli bir genç kazak kıızı sürüklenerek vapura bindirilmiştir. Diğer taraftan 200 kadar kazak da pasaport çıkarmış olmalarına rağmen Manyas Gölü kenarındaki köylerine geri dönmüşlerdir. Rıhtıma gelen kazaklar ise Rusyaya göçe önyak olan 4 papazın telkinleri ve Başkonsolosluk memurlarının propagandalarına kanarak tekrar gemiye binmişlerdir. Buna rağmen gece yarısı güverteye fırlayan bir kazak, alkollü halde Ruslara ve kendilerini götürünlere küfür etmiştir. Bk. "Cumhuriyet", 22.9.1962. Göç edenler arasında başlaması muhtemel bir vazgeçişini önlemek için bir taraftan Papazlar, öbür taraftan Konsolosluk memurları endişeli müdahalelerde bulunmuşlardır : "Ruhtımda büyük bir telâş içinde dolanan kısa boylu, siyah elbiseli genç bir papaz vardı. Arada bir Rus Konsolosluk mensupları ile temas eden bu genç Papazın adı Teofan Akay'dı. Bir buçuk yıl önce Manyas'tan şehrimizdeki Rus kilisesine papaz olarak getirilmişti. Bu süre içinde Teofan Akay, hem papaz hem de progapanda memuru olarak çalışmış ve neticede Kazakların Rusyaya gitmesini sağlamıştı." Bk. Celâlettin Çetin : "Akşam" 21.9.1961. Keza : "— Geminin hareketinden bir gece önce anbarlara çoluk ve çocuğu ile yerleşmiş bir Kazak sarhoş olarak güverteye fırlamış. Kendilerini Rusyaya götürünlere küfür yağdırmaya başlamıştır. Sarhoş Kazan gencinin mırıldandığı isimler arasında Papas İlya başta geliyordu. Fakat bu Papas göç fikrini ilk önce nereden ldi? İstanbulda Heybeliada Papaz mektebinde okuduğunu, bir müddet Rus Konsoloslüğünde kaldığını, daha sonra da yine Konsoloslukla sıkı temaslarda bulunduğunu söylemek göç fikrinin nasıl doğduğunu göstermeğe kâfidir." Bk. G. G. : "Gür Ses" Gazetesi : 3.19.1962.

21) Konuşma sonunda fotoğraf bahsi geçince Alagöz ve diğer dinleyiciler gülümsediler. Sonradan anlatıldığına göre fotoğrafta ayakta durma, oturma, uzanıp yatma hali, aralarında durumlarını belirtecek bir şifre olarak kararlaştırılmış! Aynı şifreden Kars ve Manyas çevrelerinde bahsedilmişti.

22) Her üç İslav cemaati içindeki menfi davranışları bir başka vesile ile ele alınacaktır. Enstitü Arşivinde bazı vesikalar vardır.

16) Bu hususta dikkatli genç bir gazeteci olan G. G. in bahis mevzuu Tefrikasında bazı işaretler var. Daha ziyade Arşiv tedkiklerini beklemek lâzımdır.

17) Sonraları adli takibat konusu olan bu gibi tahrik ve teşviklere ait bazı vesikaları ileride ayrıca neşredeceğiz.

18) Bu Odesa seyahatinin resmî müsaade ile vaki olduğu şüphesizdir. Zira bir müddetten beri Kars'daki Rusları, Kocagöl ve Akşehir Rusları takip etmiş, uzun sakallı Kazakların Ankaradaki ilgili makamları ziyaretleri gazete haberlerine mevzu bile olmuştur. Odesa yolu ile Rusya'ya gidecek iki mümessil Kazak, göç hususunda rehberlik eden Ortodoks Papaslarının en çok "Rus" ve kendi ölçülerile en fazla "idealist" olduğu Kocagöl'den seçilmiştir. Soyadları çok "ironik" şekilde *Akyol* ve *Gün* olan Vasil ile Simaşka, Rusya hakkında yerinde bilgi edinmek üzere seçilib gönderilen iki temsilcidir. Avdetlerini dikkatli mahallî gazeteciden linliyelim : "Haziran ortalarında bir pazartesi günü idi. Bandırma limanına giren ekspres gemisini karşılamaya gelenlere arasında sakallı bir kaç Kazak göre çarpıyor, ancak bunların her zamanki gibi İstanbul'a giden Kazakları karşılamaya geldikleri sanılıyordu. Aslında beklenen kişiler Rusya'ya gitmiş olan Simo (Smaşka'ya Kocagöl'den Simo derlerdi) ile Vasil'di. Bine yakın kişinin beklediği haberleri getiriyorlardı. Aslında tâ Rusya içlerinden, Hazar Denizi kuzeylerinden ve Moskova'dan dönen bu şahıslar mütevazî bir şekilde Bandırma'ya ayak bastılar. Geminin gelişinden iki saat sonra hareket eden Kocagöl otobüsü onları bir saat gibi kısa bir zaman sonra 277 yıldır yaşadıkları köylerine kavuşturdu." Bk. G. G. : R. g. g. : 3.19.1962.

19) Bu göç arzusuyla dolu ruh hali, İstanbulda Sovyet Konsololuğu ile temas, bu temas neticesinde köye ulaştırılan Rusya radyo programları, bazı Rusça gazeteler, Rusyada basılmış alfabeler ve dinî risalelerin tesiriyle alâkalıdır. Mamafih bu tesirleri İstanbuldan idare edenler bazan Bandırmaya, Manyasa, hatta Kocagöle kadar sızmışlar. Güngör Gezer, adı geçen Bandırma Gazetelerinde dikkatli bir gazeteciye yaraşan alâka ile anlatmaktadır.

20) Son dakikada bazı İslavların tereddüt anları geçirdiğine ve Rusyaya gitmekten vaz geçtiğine dair gazete haberlerine vakıfız. Bunlardan bir kaçını nakledelim : "Kazaklar dün "Grazia" yolcu gemisiyle Rusya'ya müteveccihen yola çıkmışlardır. Ayrıış hayli açık olmuştur, kalanlar da gidenler de hıçkırarak ağlamışlardır.

Sabahın erken saatlerinde muayene için rıhtımda bekleyen Kazaklar ile gemidekiler Rusyaya gitme konusunda tereddüde düşmüşlerdir.

23) Filhakika Rusyaya göç edenler hakkında ancak vasıtalı olarak bazı dağıntık bilgiler elde edilmekte ise de Amerikaya gidenlere dair her türlü malûmatın istihsalı kolaydır. İktisat ve İctimaiyat Enstitüsünün arşivinde bazı dökümanlar mevcuttur. Şimdilik elde ettiğimiz bazı vesikalardan faydalanarak bir iki fotoğraf takdim ediyoruz. Eğer Demirper de gerisindeki eski "yurttaş" larımız hakkında da bilgi elde edilirse her iki ideoloji diyarına gidenler hakkında mukayeseli bir monografi yapmak mümkündür.

24) Bk. İhsan Abidin, A.g.e. Sf. 29

25) Bk. Orhan Türkoğlan: A. g. t., Sf. 44-50.

26) Bk. Hilmi Ziya : Gönen bölge monografisi, "Sosyoloji Dergisi" S. 10-11, Sf. 146-151.

27) Bk. M. Turhan : Tecrübî Psikoloji Araştırmaları Dergisi, S. I, 1956.

28) Kars öğretmenlerinin Enstitüye gönderdiği mektuba göre.

29) Dr. Orhan Türkoğlan'ın Amerika'dan Enstitüye gönderdiği mektuplara göre.

30) Kars öğretmenlerinin Enstitüye gönderdiği bir mektuba göre.

31) Bk. M. Turhan: A.g.e.

32) Çevrenin yaşlı Türkleri, Kazak çocuklarının ilköğretimleriyle alakalı öğretmenlere Manyas, Bandırma ve Gönen halkından olup alışveriş icabı Kazaklarla teması olan şehirliler Kazak'a mahsus pis bir kokunun bulunduğunu, fakat son zamanlarda bu kokunun azaldığı, bazılarında hiç kalmadığını hikâye ediyorlar. 1948-51 arasında Kocagöl Mektebinde hocalık yapan Hüseyin Yurdakul anlatıyor: "Kazak evlerinde helâ'dan eser yok. Her evde beşmetre karelik bir toprağın etrafı sazlarla çevrili. Kazaklar bu toprağa pislerler. Her hafta bu toprak temizlenir. Pislikler tarlalarda gübre olarak kullanılır. Kocagöl öğretmeni, Kazak talebesine su ile temizlenme mefhumunu öğretti." Bk. G. G. : Gür Ses, : II. Kasım. 1962. Şimdi Bandırmada öğretmen olan değerli meslektaşımız H. Yurdakul, Kazaklara ait başka hususlar hakkında da bizi aydınlatmıştı. Kendisine teşekkür ederiz.

32-1) Şevket Uysal, Kocagöldeki ikametimiz esnasında eşi öğretmen Mualla Uysal, kardeşi öğretmen Zeki Uysal'la beraber, her türlü yardımda bulundular. Bu değerli öğretmen ailesinin delaletiyle Kıvrımlı Ays Heanımla da tanışmak inkâmı hasıl olmuştur. Her dördüne Enstitü adına minnettâr bulunuyoruz.

32-2) Bk. O. T. : Adı geçen "Malakan Köyü sosyal organizasyonu.. tez, 1962, Sf. 42. Bk. Kz. Aynı sahifenin 81 N. lu notu : "Kuban Kazakla-

ı... 'illi" Müellif "Kuban Kazakları" ndan Manyas'daki İslâv cemaatini kastediyor. Kazaklar kendilerine "Donski Kazakları" da diyorlar.

33) Bu hususta elimize geçen şu Amerikan gazetelerine bakılabilir: Christian Science Monitor, Journal Star, New York Dail News... gazete ve mecmualarının Haziran 1963 nüshaları.

34) Maddî ve manevî kültür değişmelerini birarada mütalea eden Prof. M. Turhana göre üç İslâv cemaatinden biri olan Malakanlar üzerine çevrelerinin yaptığı tesirler neticesinde 1) Dinî yasaklar gevşemiş 2) Endogamik kadro ikiye inmiş, 3) Gençlerle yaşlılar arasında ibadet örflerinde sabah ve akşamın uzun âyinleri yerine haftalık pazar âyinleriyle yetinme başlamış, 4) Ev eşyası arasına evvelce mevcut olmıyan şilte, yatak ve karyola girmiş, 5) Bazı mahallî yemekler İslâv mutbağında da pişirilmiş, 6) Halk tababeti yerine şehirdeki doktora müracaat âdeti teessüs etmiş, 7) Yıkanma ve temizlik adetleri vücude gelmiş... dir. Bk. Tecrübî Psikoloji Araştırmaları, 1956, C. I, Sf. 7.

35) Manyas'da tapu işlerini takip eden bir Kazak ailesini gösteren fotoğraftaki sakallı Kazak. Yanındaki, müslüman olduktan sonra evlendiği ikinci karısı.

36) Bk. : "Akşam" : Zikri geçen sayı.

37) Bk. Folklor Araştırmaları, Dergisi, S. 159, 1962, Sf. 2866.

38) Bk. G. G., : A. g. g. :

39) Bk. A. Kadioğlu : Kazaklar, "Hür Söz" Gazetesi, Erzurum, : 20.10.1963. Bütün Dünya lisanlarını, bu arada Türkçeyi öğreten ideolojik maksatlı Sovyet öğretim merkezleri, Türkiyeden giden birkaç ibtidai İslâvın iki dilli olmasına ihtiyaç hissettirmeyecek seçme elemanlar yetiştiriyor. Bu yazımın muharririne bu ciheti hatırlatmak yerinde olur!

40) Nitekim aynı araştırma iki Rus cemaati yanında Kafkasyadan, Bulgaristandan, Rumanyadan, Türkistandan Kazakların bulunduğu Manyas çevresine göç etmiş on ayrı cemaati de incelemekte, bunlarda kültürel değişmeğe mukavemetin kolayca gevşediği, meselâ muhacir ve yerli arasında ekzogami yolu ile *entegrasyon*'a gidildiği belirtilmektedir. Bk. Kz. Sf. 16, 17, 18.

41) Bk. H. Ziya Ülken — N. Tanyolu : Gönen Bölgesi monografisi, 1956. "Sosyoloji Dergisi, Yıl 10-11, Sf. 146. Bununla beraber İslâvların kaldığı çevre ve gurbete çıkma suretile dolaştıkları diğer göl çevreleri kendilerine dil sahasında tesir etmiş, Türkçeye oldukça hâkimiyetlerini temin eylemiştir. Lâkin gerçek entegrasyon için lisanî tesirin yeter olmayacağı aşikârdır.

42) Bk. Kz. Sf. 147.

43) Bk. Kz. Sf. 148.

44) Bk. Kz. Sf. 149 Maamafılı Kazaklar, Papazların son kırk yıl boyunca Fener ve Heybeliadada yetiştirmişlerdir. Hatta "Yedi göbek hikâyesi"ndeki 7 nin 5 e inmesi Fener Sen-Sinodunundan istihsal edildiği rivayet olunan fetva ile mümkün olmuş!

45) Bk. Kz. Sf. 151.

46) Bk. Dr. Philippson : Reisen und Forschungen in Westlichen Kleinasien, in "Mittei. aus J. P. geographischer Anstalt", Gotha, 1910, Heft I, Sf. 43. Bu kaynak, Kazakların ekonomi tekniği hakkında da bilgi veriyor. İslâvların Türkiyeye göçünü ikiyüz evvele bağlayan Dr. Ph. şöyle diyor: "Vermutlich erfolgte die Übersiedlung nach der Niederverföng der Saporoegr Kosaken im Jahre 1775" Hakikatte göçün 1775 de değil, 1675 ferdasında vuku bulduğu anlaşılıyor. Başka bir vesile ile bu noktaya sonra temas edilecektir. Sf. 44 : "Bu küçük cemaatin tiplerinde olduğu kadar dillerinde — bilhassa kadınların karakteristik olan kırmızı elbiselerinde — ve mesken tarzında, eski şekillerini tamamen muhafaza etmesi dikkate şayandır." Müellif, araştırmasının sonunda Manyas Kazaklarına ait üç fotoğraf eklenmiştir. Kazak evi, Klise, Köyden bir manzara. Sf. 104. Araştırmacı *Kocagöl* adını değil, (Manyas gölü kenarında *Kazaklar*) köyü diye zikrediyor. Demek ki *Kocagöl* adı bu araştırmanın neşredildiği 1910 da mevcut değildi.

47) Akşehirdeki *Kazak* veya bir "Sahname" kaydine göre *Kozak* köyü, adını muhafaza etmişse de Manyas'daki Kazak köyüne *Kocagöl* adı verilmiştir. Bu yeni adlandırmanın tarihini tayin edemedik.

48) Filhakika Rusyaya giden İslâvlara 1934 Türkiyesi tarafından takılan soy adları Sovyet, vizesi alma sırasında Rusvari, yani "...ov" ve "...ova" lı dede isimleri ile değiştirilmişse de Amerikaya gidenler 1934 Türkiyesindeki aile adı politikasının izlerini Yeni Dünyalara kadar götürmüşlerdir. Bk. New York Daily News, 6. Haziran. 1963: Yedi çocuğu ile Amerikaya gelen Akşehirli Kazak Donka Alagöz hakkında, Sf. 4.

49) Bk. Z. F. Fındıkoğlu : Kazakların asıl ve menşeleri, "İktisat Fakültesi Mecmuası", 1964.

50) Bk. Kazaçi, "Sovyet ansiklopedisi", 1929.

Bu Rusea madde Dr. A. Oktay tarafından bu konferansımız için çevrilmiş olup Türkiyedeki İslâv mühacirlerine ait vesikalar arasında geçen seneki (Sosyoloji Konferansları) arasında neşredilmiştir. Kıymetli mütercime yardımından dolayı teşekkür ederiz.

51) Bk. G. Sökl : Die Entstehung des Kosakentums, Sf. 73.